

Zgodovinski časopis

HISTORICAL REVIEW

ZČ | Ljubljana | 76 | 2022 | št. 3-4 (166) | str. 281–565

Rajko Bratož, *Hieronymus als Zeithistoriker. Sein Blick auf die Krisenerscheinungen und auf den Untergang des Imperium Romanum* • Maurizio Levak, *Kasnoantičke ostave novca u Istri kao odraz sigurnosnih prilika na prostoru između Panonije i Padske nizine* • Janez Höfler, *Razmisleki ob novi monografiji o Turjaškem gradu in Turjačanih* • Gašper Oitzl, *Železarske skupnosti na Kranjskem v poznem srednjem veku* • Lucija Zala Bezljaj, *Religija in politično v ancien régimeu* • Ivan Smiljanić, *Javni spomin na ustreljene na Suhem bajerju v Ljubljani* • Jelka Piškurić, *Priseljevanje v Slovenijo s področja nekdanjih jugoslovanskih republik v času socializma in njegov odmev v javnost* • Oskar Opassi, *Spolne vloge v samoupravnem delavskem tisku: primer glasila kolektiva Delamaris 1974–1990* • Peter Mikša, *Jure K. Čokl, Slovensko osvajanje osemtisočakov (1975-1995)*

GLASILO ZVEZE ZGODOVINSKIH DRUŠTEV SLOVENIJE

Mednarodni uredniški odbor: dr. Kornelija Ajlec (SI), dr. Tina Bahovec (SI),
dr. Bojan Balkovec (SI) (tehnični urednik), dr. Rajko Bratož (SI),
dr. Ernst Bruckmüller (AT), dr. Liliana Ferrari (IT), dr. Ivo Goldstein (HR),
dr. Žarko Lazarevič (SI), dr. Dušan Mlacović (SI) (namestnik odgovornega
urednika), dr. Božo Repe (SI), dr. Franc Rozman (SI), Janez Stergar (SI),
dr. Imre Szilágyi (H), dr. Peter Štih (SI) (odgovorni urednik), dr. Marta
Verginella (SI), dr. Peter Vodopivec (SI), dr. Marija Wakounig (AT)

Za vsebino prispevkov so odgovorni avtorji, prav tako morajo poskrbeti za
avtorske pravice za objavljeno slikovno in drugo gradivo, v kolikor je to
potrebno. Ponatis člankov in slik je mogoč samo z dovoljenjem uredništva in
navedbo vira.

Redakcija tega zvezka je bila zaključena 30. septembra 2022.

Prevodi: Saša Mlacović (angleščina, nemščina)

Oblikovanje in oprema: Vesna Vidmar

Sedež uredništva in uprave: Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete v Ljubljani,
Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana, Slovenija, tel.: (01) 241-1200,
e-pošta: info@zgodovinskicasopis.si; <http://www.zgodovinskicasopis.si>

Letna naročnina: za leto/letnik 2022: za nečlane in zavode 32 €, za društvene člane 24 €,
za društvene člane – upokojence 18 €, za društvene člane – študente 12 €.
Cena tega zvezka v prosti prodaji je 16 € (z vključenim DDV).

Naročnina za tujino znaša za ustanove 45 €, za posameznike 35 €
in za študente 25 €.

Plačuje se na transakcijski račun: SI 56020 1 000 12083935
Zveza Zgodovinskih društev Slovenije, Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana,
Slovenija
Nova Ljubljanska banka, d.d., Trg Republike 2, 1520 Ljubljana LJBAS12X

Sofinancirajo: Publikacija izhaja s finančno pomočjo Javne agencije za raziskovalno
dejavnost RS

Prelom: ABO grafika d.o.o.

Tisk: ABO grafika d.o.o., Ljubljana, november 2022

Naklada: 780 izvodov

Zgodovinski časopis je evidentiran v naslednjih mednarodnih podatkovnih
bazah: Scopus, European Reference Index for the Humanities (ERIH),
Historical Abstracts, International Bibliography of the Social Sciences,
ABC CLIO, America: History and Life, Bibliography of the History of Art,
Ulrich's Periodicals Directory, Russian Academy of Sciences Bibliographies.

<http://www.zgodovinskicasopis.si>
info@zgodovinskicasopis.si

ISSN 0350-5774	
UDK	949.712(05)
UDC	

BULLETIN OF THE HISTORICAL ASSOCIATION OF SLOVENIA (HAS)

International Editorial Board: Kornelija Ajlec, PhD, (SI), Tina Bahovec, PhD, (SI), Bojan Balkovec, PhD, (SI) (Technical Editor), Rajko Bratož, PhD, (SI), Ernst Bruckmüller, PhD, (AT), Liliana Ferrari, PhD, (IT), Ivo Goldstein, PhD, (HR), Žarko Lazarević, PhD, (SI), Dušan Mlacović, PhD, (SI) (Deputy Editor-in-Charge), Božo Repe, PhD, (SI), Franc Rozman, PhD, (SI), Janez Stergar (SI), Imre Szilágyi, PhD, (H), Peter Štih, PhD, (SI) (Editor-in-Chief), Marta Verginella, PhD, (SI), Peter Vodopivec, PhD, (SI), Marija Wakounig, PhD, (AT)

The authors are responsible for the contents of their articles, they must also secure copyrights for the published photographs and figures when necessary. Reprints of articles, photographs, and graphic material are only allowed with explicit permission of the editorial office and must be cited as sources.

The editing of this issue was completed on September 30, 2022.

Translated by: Saša Mlacović (English, German)

Design: Vesna Vidmar

Headquarters and Mailing Address: Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete v Ljubljani, Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana, Slovenia, phone: +386 1 241-1200, e-mail: info@zgodovinskiasopis.si; <http://www.zgodovinskiasopis.si>

Annual Subscription Fee (for 2022): non-members and institutions 32 €, HAS members 24 €, retired HAS members 18 €, student HAS members 12 €.

Price: 16 € (VAT included).

Subscription Fee: foreign institutions 45 €, individual subscription 35 €, student subscription 25 €

Transaction Account Number: SI 56020 1 000 12083935

Zveza Zgodovinskih društev Slovenije, Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana, Nova Ljubljanska banka, d.d., Trg Republike 2, 1520 Ljubljana LJBAS12X

Co-Financed by: Slovenian Research Agency

Printed by: ABO grafika d.o.o., Ljubljana, November 2022

Print Run: 780 copies

Historical Review is included in the following international databases: Scopus, European Reference Index for the Humanities (ERIH), Historical Abstracts, International Bibliography of the Social Sciences, ABC CLIO, America: History and Life, Bibliography of the History of Art, Ulrich's Periodicals Directory, Russian Academy of Sciences Bibliographies.

<http://www.zgodovinskiasopis.si>

info@zgodovinskiasopis.si

ISSN 0350-5774	
UDK	949.712(05)
UDC	

KAZALO – CONTENTS

Razprave – Studies

- Rajko **Bratož**, Hieronymus als Zeithistoriker. Sein Blick auf die Krisenerscheinungen und auf den Untergang des Imperium Romanum288–315
Hieronim kot zgodovinar svoje dobe: njegovi pogledi na krizne pojave in zaton Rimskega cesarstva
- Maurizio **Levak**, Kasnoantičke ostave novca u Istri kao odraz sigurnosnih prilika na prostoru između Panonije i Padske nizine316–335
Coin Hoards from Late Antiquity in Istria as a Reflection of the Security Situation in the Area between Pannonia and the Po Valley
- Janez **Höfler**, Razmisleki ob novi monografiji o Turjaškem gradu in Turjačanih.....336–351
Remarks about the New Monograph on Auersperg Castle and the Auerspergs
- Gašper **Oitzl**, Železarske skupnosti na Kranjskem v poznem srednjem veku352–396
Iron-Making Communities in Late Medieval Carniola
- Lucija Zala **Bezljaj**, Religija in politično v *ancien régime*.....398–429
Religion and Politics in the *Ancien Régime*
- Ivan **Smiljanić**, Javni spomin na ustreljene na Suhem bajerju v Ljubljani430–463
Public Memory of Victims Executed at Suhi Bajer in Ljubljana
- Jelka **Piškurić**, Priseljevanje v Slovenijo s področja nekdanjih jugoslovanskih republik v času socializma in njegov odmev v javnost.....464–491
Jelka Piškurić, Priseljevanje v Slovenijo s področja nekdanjih jugoslovanskih republik v času socializma in njegov odmev v javnost
- Oskar **Opassi**, Spolne vloge v samoupravnem delavskem tisku: primer glasila kolektiva Delamaris 1974–1990492–509
Gender Roles in the Workers' Socialist Self-Management Press: The Newsletter of the Employees of Delamaris 1974–1990

Peter Mikša , Jure K. Čokl , Slovensko osvajanje osemtisočakov (1975-1995)	510–532
Slovene Ascents of Eight-Thousanders (1975–1995)	

V spomin – In memoriam

Radoslav-Rade Petrović (Darja Mihelič).....	534–537
---	---------

Ocene in poročila – Reviews and Reports

Mark Bailey, Black death: Economy, Society and the Law in fourteenth-century England (Nina Ošep).....	540–542
Klemen Kocjančič, Red mrtvaške glave pod Alpami: Enote in ustanove Waffen-SS na Slovenskem med drugo svetovno vojno (Blaž Štangelj)	543–546
Žarko Lazarević, Delo in zemlja. Male študije kmečkega sveta (Marta Rendla)	547–553
Ivan Smiljanić (ur.), Sočutje in stigma: Družbene razlike in revščina v slovenski novejši zgodovini (Maja Lukanc)	554–556

* * *

Navodila avtorjem prispevkov za Zgodovinski časopis	558–561
Instructions for Authors	
Letno kazalo Zgodovinskega časopisa 76, 2022	562–565
Annual Content of Zgodovinski časopis – Historical Review 76, 2022	

<https://www.doi.org/10.56420/Zgodovinskicasopis.2022.3-4.07>

Jelka Piškurić

Priseljevanje v Slovenijo s področja nekdanjih jugoslovanskih republik v času socializma in njegov odmev v javnosti

Piškurić Jelka, dr. zgod., znanstvena sodelavka, Študijski center za narodno spravo, SI-1000 Ljubljana, Tivolska 42, jelka.piskuric@scnr.si, <https://orcid.org/0000-0002-2202-7330>

Priseljevanje v Slovenijo s področja nekdanjih jugoslovanskih republik v času socializma in njegov odmev v javnosti

Prispevek prikazuje priseljevanje s področja nekdanjih jugoslovanskih republik v Slovenijo v času socializma. Avtorica pri tem poskuša prikazati, kako ga je sprejelo večinsko prebivalstvo. Z večjim pritokom pripadnikov drugih jugoslovanskih narodov, ki so v Sloveniji iskali boljše možnosti za zaslužek in življenje, so se odpirala vprašanja o priseljevanju in zaposlovanju delavcev iz drugih republik. Zadržan odnos Slovencev do priseljencev, na katerega so sprva vplivale zlasti kulturne in jezikovne razlike, se je v 80. letih krepil v luči politične in ekonomske krize, v katero se je poglobljala Jugoslavija.

Ključne besede: priseljevanje, socializem, 1960–1991, Slovenija, odnos do priseljevanja

Piškurić Jelka, PhD, Research Fellow, Study Centre for National Reconciliation, SI-1000 Ljubljana, Tivolska 42, jelka.piskuric@scnr.si, <https://orcid.org/0000-0002-2202-7330>

Immigration into Slovenia from the Former Yugoslav Republics during Socialism and Its Echo in the Public

The article deals with the immigration from the former Yugoslav republics to Slovenia during socialism. In doing so, the author seeks to demonstrate how this immigration was accepted by the majority population. With a growing influx of members of other Yugoslav peoples arriving in Slovenia in search of better earnings and a better life, questions regarding their immigration and employment were raised. Slovenes' reserved attitude towards immigrants, which was initially impacted particularly by cultural and linguistic differences, strengthened in the 1980s due to the deepening political and economic crisis with which Yugoslavia was faced.

Keywords: immigration, socialism, 1960–1991, Slovenia, attitude towards immigration.

Uvod

V Sloveniji je bil odstotek prebivalcev, ki so se opredeljevali za Slovence, ob začetku socializma¹ zelo visok.² Narodna struktura prebivalstva se je začela postopoma spreminjati od 60. let naprej in nekoliko hitreje v 70. letih, tudi zaradi migracijskih tokov med republikami. Kljub pestremu številu drugih etničnih, jezikovnih in kulturnih skupnosti, ki so v Sloveniji bivale in soustvarjale družbo že pred nastankom »druge« Jugoslavije, je nova multietnična podoba v slovenskem okolju odpirala vprašanja o priseljevanju, saj je bil pred tem slovenski narod v tem prostoru izrazito prevladujoč.³ Bolj aktualna so postala v zapletenem ozračju 80. let ter ob razpadu Jugoslavije in osamosvojitvi Slovenije, ko je nacionalna in jezikovna homogenost ponovno pridobila pomen.⁴ Seveda je narodna identiteta le ena od identitet, ki jih nosi posameznik. Ob migracijah pogosto prihaja do njihovega sestavljanja, kar posameznikom omogoča, da se opredelijo kot pripadniki več etničnih skupnosti, kultur ali jezikov. A taka kulturna pestrost lahko prinese tudi težave (na primer družbeno razlikovanje, distanco, negativne stereotipe ali predsodke večinskega okolja do drugačnih kulturnih navad), zlasti če so bili pred tem okolje in njegovi prebivalci nacionalno, kulturno in jezikovno enotni.⁵

¹ V prispevku uporabljam termin socializem za celotno obdobje od konca druge svetovne vojne do prvih demokratičnih volitev leta 1990. Oblast je bila v rokah komunistične partije oz. zveze komunistov, a za državno ureditev se je dejansko uporabljal termin socializem. Po koncu hladne vojne je zaradi razlik v zgodovinskih izkušnjah držav vzhodnega bloka prišlo do različnih konceptualizacij in interpretacij tako obdobja kot besed socializem in komunizem.

² V popisu iz leta 1931 je na primer 94,18 odstotka prebivalcev Dravske banovine navedlo, da je njihov materni jezik slovenski. Gl. Klopčič, Komac in Kržišnik - Bukič, *ABČHMS v RS*, str. 51–55.

³ Natančnih podatkov o migracijskih tokovih do sredine 50. let ni, kar pa ne pomeni, da niso obstajali. V prvem obdobju po koncu druge svetovne vojne lahko sledimo zlasti izseljevanju, najprej begunskim tokovom in nato še (ilegalnim) prehodom meje. Jugoslovanske oblasti so hkrati obračunale z ostanki nemške skupnosti in z izgoni poskrbele za njeno zdesetkanje. Na koncu je za številčnejše izseljevanje poskrbela še določitev razmejitvene črte med Jugoslavijo in Italijo leta 1954, praznino, ki je ostala za Italijani in številnimi Slovenci, pa so oblasti načrtno zapolnile. Morda je bila tudi zato Slovenija ob popisu leta 1961 narodno zelo homogena. Gl. Piškurič, Na »začasnem« delu, str. 123–125; Nečak, Posebnosti obračuna z »Nemci«, str. 111–120; Gombač, *Esuli ali optanti*, str. 10–11; Klopčič, Komac in Kržišnik - Bukič, *ABČHMS v RS*, str. 56–57.

⁴ Vižintin, Prepoznavanje kulturne mešanosti, str. 217.

⁵ Prav tam, str. 216–217; Milharčič Hladnik in Lukšič - Hacin, Identitete, pripadnost, identifikacije, str. 32.

Dinamika priseljevanja

V prvih dveh desetletjih socializma je bilo priseljevanje v Slovenijo iz drugih jugoslovanskih republik relativno šibko. Kljub temu lahko opazimo, da se je delež drugih jugoslovanskih narodov v Sloveniji od popisa do popisa počasi, a vztrajno večal. Slovenija je postala bolj zanimiva za priseljevanje v 60. letih, k čemur so pripomogli modernizacijski procesi – urbanizacija, industrializacija, razvoj posameznih gospodarskih panog in s tem povezana gospodarska rast. V Ljubljani se je na primer v tem desetletju začelo intenzivno graditi, kar je botrovalo naglemu razvoju gradbene dejavnosti in povečala se je potreba po delovni sili. A to je bila le ena od panog, v katerih so se zaposlovali priseljenci iz drugih republik. Njihovo priseljevanje je postopoma naraščalo do prve polovice 70. let, najbolj intenzivno je bilo v drugi polovici tega desetletja in v začetku 80. let, potem pa se je umirilo.⁶ Večina priseljencev je bila ekonomskih.⁷ V želji po boljšem življenju in zaposlitvi so se naseljevali predvsem v večja slovenska mesta, manj na podeželje. Največ jih je prišlo v Ljubljano, saj je glavno mesto ponujalo veliko novih in raznolikih delovnih mest ter bolj razvito stanovanjsko infrastrukturo.⁸

Kljub opisanim trendom je v Sloveniji šele po popisu iz leta 1991 delež prebivalcev, ki so se opredeljevali za Slovence, padel pod 90 odstotkov.⁹ Od pripadnikov drugih jugoslovanskih narodov je bilo največ Hrvatov in Srbov, ki v slovenskem merilu nikoli niso presegli treh odstotkov. Pripadnikov preostalih narodov je bilo dosti manj, v zadnjih dveh desetletjih se je občutno povečalo le število Muslimanov.¹⁰ Malce drugače je bilo v Ljubljani, kjer je bil odstotek pripadnikov drugih jugoslovanskih narodov višji kot v slovenskem merilu. Tam je delež prebivalcev, ki so se opredeljevali za Slovence, že po popisu iz leta 1981 padel na 84,2 odstotka. Leta 1991 se je znižal na 80,2 odstotka. Število tistih, ki so se opredeljevali za

⁶ Pak, Geografska problematika narodnostne sestave, str. 52.

⁷ Posamezniki so se zaposlovali v Sloveniji tudi iz neekonomskih razlogov. Tu mislimo na primer na zaposlene v Jugoslovanski ljudski armadi, carini ali drugih organih zvezne uprave. Njihova imigracija je bila lahko le kratkotrajne narave. Gl. npr. Bučar Ručman, *Migracije in kriminaliteta*, str. 209; Dolenc, Priseljevanje v Slovenijo, str. 97.

⁸ Pak, Geografska problematika narodnostne sestave, str. 53–54.

⁹ Verjetno so bile dejanske številke nekoliko drugačne, saj podatki na primer ne vključujejo sezonskih delavcev. Prim. Klopčič, Komac in Kržišnik - Bukič, *ABC HMS v RS*, str. 56.

¹⁰ V popisu prebivalstva 1953 so se prebivalci Bosne in Hercegovine lahko opredeljevali kot Jugoslovani – narodnostno neopredeljeni ali kot pripadniki drugih narodov, ki so prebivali v Bosni in Hercegovini, medtem ko posebna popisna kategorija za Muslimane ni obstajala. V popisu prebivalstva leta 1961 se je sicer pojavila kategorija Muslimani v smislu etnične, in ne verske pripadnosti (torej ne kot formiran narod, temveč kot etnična skupina), Muslimani pa so bili kot narod uradno priznani šele januarja in maja 1968 na sejah Centralnega komiteja Zveze komunistov Bosne in Hercegovine. Proces je potekal skozi celotna 60. leta, sprva na intelektualni in nato še na politični ravni. Do začetka 70. let je sledilo tudi priznanje jugoslovanskega vodstva. Prebivalci Bosne in Hercegovine so se lahko kot Muslimani v smislu narodne pripadnosti tako opredelili od popisa prebivalstva leta 1971 naprej. Z nastankom samostojnih držav na ozemlju nekdanje Jugoslavije je bil v klasifikacijo narodno opredeljenih prebivalcev vključen odgovor Bošnjak (v Ustavo Federacije Bosne in Hercegovine je bil vpeljan leta 1994). Gl. Metodološka pojasnila; Kamberović, Josip Broz Tito in nacionalni identitet, str. 274–280.

Hrvate, se je gibalo med tremi in štirimi odstotki, število tistih, ki so se opredeljevali za Srbe, pa je bilo od začetka manjše, a je ob koncu socializma preseglo pet odstotkov. Tudi v Ljubljani je bilo pripadnikov preostalih narodov dosti manj. Priseljevanje v Ljubljano je bilo najmočnejše v 60. in 70. letih, medtem ko se je v 80. letih precej umirilo.¹¹

Prebivalstvo Slovenije po narodni pripadnosti (narodno opredeljeni)¹²

	1948	1953	1961	1971	1981	1991
Skupaj	1.391.873	1.466.425	1.591.523	1.727.137	1.891.864	1.965.986
Slovenci (delež v %)	1.350.149 97,0	1.415.448 96,5	1.522.248 95,7	1.624.029 94,0	1.712.445 90,5	1.727.018 87,8
Hrvatje (delež v %)	16.069 1,2	17.978 1,2	31.429 2,0	42.657 2,5	55.625 2,9	54.212 2,8
Srbi (delež v %)	7.048 0,5	11.225 0,8	13.609 0,9	20.521 1,2	42.182 2,2	47.911 2,4
Muslimani	179	1.617	465	3.231	13.425	26.842
Makedonci	366	640	1.009	1.613	3.288	4.432
Črnogorci	521	1.356	1.384	1.978	3.217	4.396
Albanci	216	169	282	1.281	1.985	3.629

Prebivalstvo Ljubljane po narodni pripadnosti (narodno opredeljeni)¹³

	1948	1953	1961	1971	1981	1991
Skupaj	150.006	168.616	197.863	257.800	305.211	321.616
Slovenci (delež v %)	144.333 96,2	161.764 95,9	185.392 93,7	233.722 90,7	257.045 84,2	257.865 80,2
Hrvatje (delež v %)	2.453 1,64	2.985 1,77	6.174 3,12	9.410 3,65	11.858 3,89	11.685 3,63
Srbi (delež v %)	1.552 1,03	2.423 1,44	3.473 1,76	6.670 2,59	16.143 5,29	17.795 5,53
Muslimani	49	ni podatka	202	1.238	3.721	8.365
Makedonci	79	96	193	407	930	1.270
Črnogorci	147	319	337	621	1.115	1.219
Albanci	66	ni podatka	74	423	509	803

Dejavnikov, ki so vplivali na priseljevanje, je bilo več. Med najpomembnejšimi sta bila gospodarska nerazvitost nekaterih jugoslovanskih republik in s tem povezano pomanjkanje delovnih mest ter odhajanje slovenskega prebivalstva na delo v tujino v 60. in 70. letih, ki je sproščalo delovna mesta v Sloveniji. Obilica

¹¹ Rebernik, *Prebivalstveni razvoj Ljubljane*, str. 47.

¹² Vertot in dr., *Popisi na Slovenskem*, str. 19.

¹³ Popis prebivalstva 1948, Popis prebivalstva 1953, Popis prebivalstva 1961, Popis prebivalstva 1971, Popis prebivalstva 1981, Popis prebivalstva 1991.

delovnih mest, še posebno v Ljubljani in okolici, je pripeljala do tega, da je bilo v nekaterih dejavnostih zaposlenih čedalje manj Slovencev – zlasti v gradbeništvu, nekaterih industrijskih panogah, v komunalni, gostinstvu, prometu in zdravstvu. Priseljenci iz drugih republik so se pogosto zaposlovali tudi na nekvalificiranih delovnih mestih. Delavce so poleg boljših gospodarskih razmer vabile še relativno ugodne socialne razmere in razvita infrastruktura.¹⁴ »Preden sem prišel v Slovenijo, sem delal na Reki, nevarna zidarska dela na visokih fasadah. Težko delo je bilo in slabo sem zaslužil. Slišal sem, da je Slovenija industrijsko bolj razvita, da ni težko dobiti dela in sem se odločil, da grem pogledat,« je za Delo na primer povedal eden od delavcev SGP Bežigrad, ki je imelo sredi 80. let med svojimi zaposlenimi kar 70-odstotni delež delavcev iz drugih republik.¹⁵ Del priseljencev je imel Slovenijo le za vmesno postajo, medtem ko je bil njihov končni cilj zaposlitev v razvitejših državah Zahoda.¹⁶

V nekaterih panogah opažamo tudi organizirano iskanje delovne sile. Na Jesenicah so na primer v 60. letih delavce v drugih republikah iskale železarna, komunala, gradbena podjetja in celo gozdno gospodarstvo. Podjetja so ponujala delo, ki je bilo najpogosteje težaško. Medtem ko so gradbena podjetja iskala sezonske delavce, naj bi železarna zaposlovala tiste bolj usposobljene.¹⁷ Organizirano iskanje delavcev se je v naslednjem desetletju nadaljevalo. Priseljenec iz Bosne in Hercegovine, ki je na Jesenice prišel kot 16-letni dijak, se je spominjal: »V družini nas je bilo malo več in ker ni bilo denarja za šolanje, smo se odločili za odhod v drugo državo. Za Slovenijo pa sem se odločil predvsem zaradi brata, ki je bil že tukaj. Šolanje nam je omogočila takratna država [...] Živelimo v internatu, hrano in bivanje smo imeli zastoj. Pogoj pa je bil, da po končani šoli oddelamo tri leta, potem pa lahko zapustimo državo ali železarno. Takrat je veliko ljudi prišlo iz Bosne, v internatu nas je bilo okoli 200, nas iz bivših republik pa je bilo okoli 150.«¹⁸ Tudi Mehmedalija Alić je v Slovenijo prišel sredi 70. let, star 14 let. V spominih je zapisal, da so jih v Tuzli novačili za odhod v Slovenijo in jim pri tem prikazovali dobro življenje v najrazvitejši republici. Okoli sto mladostnikov je takrat odšlo v Slovenijo. On je prišel v Kisovec, v rudarski šolski center, za šolanje pa je prejel tudi štipendijo. Čeprav življenje ni bilo lahko, že v prvem letniku so začeli opravljati prakso v rudniku, je Alić šolanje uspel nadaljevati v Velenju kot štipendist zasavskih rudnikov in se v podjetju tudi zaposlil.¹⁹ Podobne primere bi lahko našli tudi v drugih panogah, na primer v industriji, gradbeništvu ali gostinstvu in turizmu. Organizirano iskanje delovne sile je potekalo neposredno, po navadi v sodelovanju z lokalnimi zavodi za zaposlovanje ali posredno preko šolanja. Značilno je bilo zlasti za 70. in prvo polovico 80. let.²⁰

¹⁴ Pak, Geografska problematika narodnostne sestave, str. 52–53.

¹⁵ Okrogla miza, str. 20.

¹⁶ Gl. npr. Govc, Včasih ne znamo biti ljudje, str. 3; Mežnarić, »Bosanci«, str. 59–64, 202.

¹⁷ Govc, Včasih ne znamo biti ljudje, str. 3.

¹⁸ Benko, Purg (ur.), *Odjuga*, str. 21.

¹⁹ Alić, *Nihče*, str. 51–62.

²⁰ Dolenc, Priseljevanje v Slovenijo, str. 97.

Imigracijske trende so zavrle ali spremenile omejene možnosti za zaposlovanje v tujini, ki so bile posledica gospodarske stagnacije ob tako imenovanih naftnih krizah v 70. letih, nato pa še huda gospodarska recesija, v katero se je poglobljala Jugoslavija v drugi polovici 80. let.²¹ Med vzroke priseljevanja v poznih letih socializma deloma spada tudi združevanje družin.²² V 80. letih so se razlogom za priseljevanje pridružili tudi politični, in sicer v primeru kosovskih Albancev, katerih število se je v Sloveniji občutno povečalo v primerjavi s preteklimi leti.²³

Najbolj enakomerno so se v Slovenijo naseljevali Hrvati, priseljevanje iz preostalih republik pa se je zmanjševalo sorazmerno z oddaljenostjo od Slovenije. Kljub temu so v vsaki od republik obstajala nekatera tipična preselitvena območja. To so bila širok obmejni pas Hrvaške s Slovenijo, severovzhodni del Bosne in Hercegovine (t. i. Bosanska Posavina), vzhodna Srbija, južno Pomoravje in Sandžak.²⁴ Priseljenci so se v veliki meri naseljevali v urbana okolja, v kraje, kjer so v desetletjih po drugi svetovni vojni rasli večji industrijski kompleksi, in kraje z rudarsko tradicijo. Pri tem so izstopali osrednjeslovenska regija z Ljubljano, kjer je zaposlitev in dom našlo največ priseljencev, večja industrijska središča, kot so Jesenice, Kranj, Celje, Velenje, Hrastnik in Maribor, Koprsko primorje ter obmejno območje ob slovensko-hrvaški meji (Rogaška Slatina, Brežice, Krško, Novo mesto, Metlika, Kočevje).²⁵

Kljub opisanim imigracijskim trendom iz jugoslovanskih republik je treba poudariti, da se Ljubljana in druga slovenska mesta niso širila le na ta račun. V letu osamosvojitve Slovenije je bilo na primer na območju današnje Mestne občine Ljubljana 126.187 priseljenih oseb, kar je znašalo 46,5 odstotka vseh prebivalcev občine. Od tega je ena tretjina prišla iz republik nekdanje Jugoslavije, dve tretjini pa iz drugih občin v Sloveniji.²⁶ Na slovenski ravni je bilo glede na popis iz leta 2002 134.666 priseljenih oseb z območja nekdanje Jugoslavije, kar je takrat predstavljalo 6,9 odstotka prebivalcev Slovenije.²⁷

Bratstvo in enotnost?

Multietnična Jugoslavija je bila po koncu druge svetovne vojne zamišljena kot skupnost enakopravnih narodov in narodnosti. Komunistična partija in njeni voditelji se nacionalnemu vprašanju v desetletju po koncu vojne niso posvečali oziroma so ga podcenjevali. Deloma zato, ker so verjeli, da je bilo z revolucijo ter z oblikovanjem federacije nacionalno vprašanje rešeno, deloma zaradi strahu, da bi odpiranje te tematike povzročilo ponovne notranje spore. Poleg tega so verjeli

²¹ Pak, Geografska problematika narodnostne sestave, str. 52; Klopčič, Komac in Kržišnik - Bukič, *ABC HMS v RS*, str. 56–57.

²² Josipović, *Učinki priseljevanja v Slovenijo*, str. 269.

²³ Dolenc, *Priseljevanje v Slovenijo*, str. 86.

²⁴ Josipović, *Učinki priseljevanja v Slovenijo*, str. 269.

²⁵ Gosar, *Narodnosti Slovenije*, str. 38, 40; Josipović, *Učinki priseljevanja v Slovenijo*, str. 227–228.

²⁶ Rebernik, *Prebivalstveni razvoj Ljubljane*, str. 47.

²⁷ Medvešek, *Kdo so potomci priseljencev*, str. 34.

v delavski internacionalizem, torej da naj bi ideja združenega delavskega razreda zagotavljala tudi nacionalno enakopravnost.²⁸ A nasprotja med jugoslovanskimi narodi niso bila pozabljena. Da bi jih zgladili, so uporabili retoriko bratstva in enotnosti,²⁹ ki se ji je sredi petdesetih let pridružilo še spodbujanje jugoslovanstva oziroma poskus oblikovanja jugoslovanske (nad)nacionalne zavesti. Tako politično usmeritev ter težnje po povezovanju jugoslovanskih narodov in oblikovanju skupne zavesti je v začetku petdesetih let največkrat izražal Tito.³⁰

Edvard Kardelj je leta 1957 v predgovoru k drugi izdaji knjige *Razvoj slovenskega narodnega vprašanja* nacionalno vprašanje še označil za načelno rešeno, a je ob tem navedel tri dejavnike, ki naj bi še vedno povzročali napetosti med narodi. To so bili idejni in politični ostanki buržoaznega nacionalizma, velike razvojne razlike med jugoslovanskimi narodi ter centralistične in hegemonistične težnje. Vsi naj bi bili nevarni za enakopraven razvoj narodov znotraj socialistične skupnosti, ki jo je Kardelj videl kot najpomembnejšo skupno točko jugoslovanskih narodov, čeprav je priznaval njihovo samobitnost in enakopravnost. Mednacionalne napetosti so se očitno kazale že sredi 50. let, nacionalno tematiko pa so posredno odprli tudi na sedmem kongresu Zveze komunistov Jugoslavije leta 1958. Da nacionalno vprašanje ni bilo rešeno, je med drugim kazal položaj nekaterih manjšin, zlasti albanske na Kosovu. V začetku 60. let se je Jugoslavija sicer odpirala navzven, izboljševal se je življenjski standard, a hkrati so se že kazale resne gospodarske težave. Zaradi njih so odnosi med republikami postajali težavnejši, sredi desetletja so mednacionalni konflikti že bolj prodirali v javnost in Kardelj je takrat predstavil koncept večje emancipacije republik in avtonomnih pokrajin.³¹ Ob tem so se do konca desetletja poslabšali odnosi med zagovorniki centralistične komunistične linije ter pristaši decentralizacije in reform. V začetku 70. let so sledili obračuni z reformističnimi in liberalnimi linijami komunistov v vseh republikah. Tako imenovano Titovo pismo (natančneje pismo predsednika in izvršnega biroja Zveze komunistov Jugoslavije komunističnim organizacijam in njihovim članom) je septembra 1972 pozvalo k

²⁸ Režek, »Jugoslovanstvo« in mednacionalni odnosi, str. 134; Stariha, Dvigam to čašo, str. 83.

²⁹ Slogan bratstva in enotnosti je bil ustvarjen med drugo svetovno vojno, kasneje pa je postal ena od jugoslovanskih političnih dogem, pomembna pri doseganju nacionalne in državne enotnosti. Po njej so dobivala imena šole, tovarne, društva, vlak, ki je popeljal v spomin na prijateljstvo med Slovenci, izgnanimi v času druge svetovne vojne, in njihovimi srbskimi gostitelji, verjetno najbolj znana pa je bila avtocesta, ki je povezovala Ljubljano, Zagreb, Beograd in Skopje. Obstajal je še red bratstva in enotnosti, odlikovanje, ki so ga podeljevali za izredne zasluge pri širjenju bratstva med narodi in narodnostmi pri ustvarjanju in razvijanju politične in moralne enotnosti naroda. Več parol o varovanju ideje bratstva in enotnosti se pripisuje tudi Josipu Brozu - Titu. V času druge svetovne vojne naj bi preprečevalo medsebojna obračunavanja na nacionalni osnovi, zlasti med Srbi in Hrvati. Po vojni pa je bilo bratstvo in enotnost glavni povezovalni dejavnik predvsem v Bosni in Hercegovini. Gl. Čepič, *Bilo je nekoč*, str. 34; Katz, *Bosna i Hercegovina*, str. 311–313; Borovnjak in dr., *Slovenci v Beogradu*.

³⁰ Režek, »Jugoslovanstvo« in mednacionalni odnosi, str. 134; Ivešić, *A Turning Point*, str. 64–83.

³¹ Prim. Repe, *Oris obravnave nacionalne problematike*, str. 287–290; Repe, »*Liberalizem*« v *Sloveniji*, str. 24–25, 52–67; Vodopivec, *Od Pohlinove slovnice*, str. 356–359; Ivešić, *A Turning Point*, str. 83–89.

ponovni idejni in politični enotnosti.³² Ena od posledic njenega vzpostavljanja je bilo tudi doslednejše upoštevanje tako imenovane moralnopolitične sprejemljivosti, ki je ponovno postala odločilnejše merilo pri dodeljevanju političnih funkcij in nalog, pri vodstvenih delovnih mestih ter pri zaposlitvah na odgovornejša delovna mesta v javnih službah.³³ Moralnopolitična merila so vključevala pozitiven odnos do socialistične revolucije in samoupravnega sistema, pa tudi pozitiven odnos do bratstva in enotnosti.³⁴

Ker so se oblasti zavedale, da je na novo vzpostavljeni položaj krhek, so se z vso vnemo trudile pri slavljenju političnih odločitev in obletnic revolucije, vrhunec je dosegel Titov kult. Sedemdeseta leta so bila obdobje, ko so se na veliko obujali spomini na medvojne dogodke in narodne heroje, obširno pisalo o pomenu delegatskega sistema in samoupravljanja ter poročalo o proslavah, pohodih, o pionirjih in mladincih ter njihovih akcijah. Ob tem niso bile redke manifestacije pod sloganom bratstva in enotnosti.³⁵

Vsekakor v Sloveniji, ki je bila narodno močno homogena, takih mednacionalnih trenj, kot so bila značilna na primer za Bosno in Hercegovino, ni bilo. Je pa priseljevanje delavcev iz drugih jugoslovanskih republik zagotovo trčilo ob slovensko narodno identiteto in sprožalo predstave o »drugačnosti« novih priseljencev. Ne glede na vse so se Slovenci v 70. letih po podatkih raziskav javnega mnenja čutili kot integralni del skupne države. Povezave z drugimi republikami so občutili kot dobre, čeprav so se nakazovale tudi razlike z drugimi jugoslovanskimi narodi. Seveda moramo razumeti, da so anketiranci v tem času zadovoljstvo z življenjem v Jugoslaviji povezovali z občutnim izboljšanjem življenjskega standarda. Prav tako je za ta čas značilna konformnost javnega mnenja in pritrjevanje političnim izhodiščem.³⁶

Priseljevanje v luči javnega mnenja

Vpogled v javno mnenje iz obdobja socializma sledi izsledkom raziskave Slovensko javno mnenje (SJM), saj njena longitudinalna zasnova omogoča spremljanje premikov v družbeni in politični zavesti prebivalcev Slovenije. Med letoma 1968 in 1990 je bilo za raziskavo značilno, da je bil vsakokratni vprašalnik rezultat izbora na podlagi relevantnih političnih ali medijsko izpostavljenih tem.³⁷ Iz tega lahko sklepamo, da je bila problematika priseljevanja in zaposlovanja delavcev iz drugih republik prisotna v javnosti, večinsko prebivalstvo pa je bilo senzibilno na priseljevanje in njegove posledice.

Tematika priseljevanja se je v raziskavi SJM prvič pojavila leta 1970/71, še

³² Repe, »*Liberalizem*« v Sloveniji, str. 74–235; Vodopivec, *Od Pohlinove slovnice*, str. 358–359, 408–409; Ivešič, *A Turning Point*, str. 90–103.

³³ Piškurić, »Bili nekoč so lepi časi«, str. 111; Vodopivec, *Od Pohlinove slovnice*, str. 409.

³⁴ Piškurić, »Bili nekoč so lepi časi«, str. 218.

³⁵ Prav tam, str. 111; Vodopivec, *Od Pohlinove slovnice*, str. 414.

³⁶ Piškurić, »Bili nekoč so lepi časi«, str. 158–160.

³⁷ Toš, Longitudinalni projekt, str. 125–126.

pred njegovim največjim valom. Anketiranci so bili vprašani, kakšno je njihovo mnenje o priseljevanju ljudi iz drugih republik na delo v Slovenijo. Pri tem posebnega navdušenja niso kazali, saj je 42,5 odstotka anketirancev menilo, da je to v glavnem slabo, in 28,6 odstotka, da je v glavnem dobro.³⁸ Ko se je naslednje leto vprašanje ponovilo, so bili rezultati podobni, le odstotek tistih, ki so menili, da je priseljevanje v glavnem slabo, se je nekoliko zmanjšal na račun tistih, ki so odgovorili kakor kdaj.³⁹ Kljub temu je ob koncu 70. let večina vprašanih odnose med narodi in narodnostmi tako v Jugoslaviji kot v Sloveniji ocenjevala kot dobre.⁴⁰ Nekoliko manj, vendar še vedno kot dobre, so ocenjevali odnose med Slovenci in delavci iz drugih republik v okviru krajevnih skupnosti, manj kot polovica pa je menila, da so odnosi med Slovenci in delavci iz drugih republik dobri v okviru delovnih organizacij.⁴¹ Iz podatkov vidimo, da anketiranci že v 70. letih niso najbolj naklonjeno gledali na priseljevanje. Pri tem je zanimivo, da je raziskava beležila, da so se Slovenci čutili kot del Jugoslavije ter kot enega od povezovalnih dejavnikov izpostavljali prav bratstvo in enotnost jugoslovanskih narodov.⁴²

Slogan bratstvo in enotnost je bil, kot smo videli, del politične retorike, a je očitno deloma naletel na plodna tla.⁴³ To lahko vidimo tudi iz posameznih ustnih virov. Čeprav pričevalci sedaj slogan bratstvo in enotnost praviloma vidijo kot politični projekt, so ga v času socializma skupaj z enakostjo in solidarnostjo praviloma ocenjevali kot pozitivne prvine.⁴⁴ Pozitivni odnos do slogana je največkrat prišel do izraza v spominih na srečevanje pripadnikov drugih narodnosti, na primer pri služenju vojaškega roka ali na potovanjih po Jugoslaviji, in pri razumevanju celotnega jugoslovanskega prostora kot svoje domovine.⁴⁵ Nekoliko drugače je bil pojem razumljen v jugoslovanskem političnem jeziku – bratstvo se je nanašalo na razmerje med narodi, pri čemer naj bi bilo partikularno nacionalno umeščeno znotraj višje kakovosti, socialističnega in samoupravnega jugoslovanstva, medtem ko je bila enotnost mišljena kot enotnost delavskega razreda.⁴⁶

Jugoslovanstvo je bilo le v manjši meri razumljeno kot narodna pripadnost. To lahko vidimo tudi iz popisov, kjer se je za Jugoslovane opredeljevalo majhno število ljudi.⁴⁷ Prav tako se je vprašanje jugoslovanstva in njegovega pomena odpiralo v

³⁸ Toš, *Vrednote v prehodu I.*, str. 95.

³⁹ Prav tam, str. 135.

⁴⁰ Prav tam, str. 265–266.

⁴¹ Prav tam, str. 266.

⁴² Drugi od bolj izpostavljenih dejavnikov je bil še narodnoosvobodilni boj. Gl. Gašparič, *Slovensko dožemanje druge Jugoslavije*, str. 97.

⁴³ Prav tam, str. 96–97. To dejstvo moramo razumeti tudi v luči pritrjevanja javnega mnenja političnim izhodiščem, ki je bilo značilno za 70. leta. Prav tako lahko pretirano zavzemanje za retoriko bratstva in enotnosti razumemo kot posledico korporativnega vzbujanja pripadnosti. Gl. Velikonja, *Titostalgija*, str. 92.

⁴⁴ Piškurič, »Bili nekoč so lepi časi«, str. 157.

⁴⁵ Pričevanje M. B. (r. 1946); Pričevanje V. C. (r. 1949); Pričevanje M. S. (r. 1957); Pričevanje F. Ž. (r. 1946).

⁴⁶ Zajc, *Razumevanje jugoslovanstva*, str. 141.

⁴⁷ Popis prebivalstva 1953, Popis prebivalstva 1961, Popis prebivalstva 1971, Popis prebivalstva 1981.

času nesoglasij med republiko in zvezo. Ob razpravi zaradi cestne afere, je eden od odbornikov skupščine občine Ljubljana Vič - Rudnik nastalo jezo in nacionalna trenja komentiral tako: »Mi že lep čas govorimo, da ekonomski odnosi povzročajo nacionalna trenja v Jugoslaviji. Govoril sem s precejšnjim številom ljudi. Ljudje, ki so bili najbolj Jugoslovani v Sloveniji, so ponovno začeli postavljati vprašanje, kaj pomeni jugoslovanstvo v Sloveniji. Tak sklep zveznega izvršnega sveta, če bo realiziran, potegne za seboj tudi izredno velike politične posledice. Vsa trenja pa nastajajo zaradi ekonomskih ukrepov, ki so enostranski.«⁴⁸

Na odnose med jugoslovanskimi narodi niso vplivali le ekonomsko-politični dejavniki, čeprav so bili ti vsekakor razlog za povečano senzibilnost do nove kulturne pestrosti. V raziskavah slovenskega javnega mnenja poleg dejavnikov, ki naj bi različne jugoslovanske narode povezovali v enotno državno tvorbo (med njimi so bili največkrat navedeni narodnoosvobodilni boj, bratstvo in enotnost, narodnostna sorodnost, obrambni in varnostni razlogi, socializem in samoupravljanje), zasledimo tudi veliko razlogov, ki so jih ločevali. Anketiranci so najbolj izpostavljali različne delovne navade, jezikovne razlike, različne kulturne navade in redoljubnost. Leta 1987 sta se kot razdruževalna dejavnika pojavila še življenjski standard in verska pripadnost.⁴⁹

Zadržan ali odklonilen odnos do drugih jugoslovanskih narodov je na površje priplaval zlasti ob družbenih napetostih, kar se je pokazalo v 80. letih. Zaradi naraščajočih medrepubliških trenj, politične in gospodarske krize ter omejevanja gospodarskega razvoja Slovenije, ki so ga povzročili stabilizacijski ukrepi, so se ljudje čutili čedalje bolj ogrožene. V tem desetletju so v raziskavi SJM vprašanja o odnosih med narodnostmi in o zaposlovanju delavcev iz drugih republik postala redna, kar lahko razumemo kot odgovor na politične in mednacionalne napetosti ter na poslabšanje gospodarskih razmer.⁵⁰ V odgovorih anketirancev je opazno postopno naraščanje razdruževalnih dejavnikov.

Leta 1980 je 32,3 odstotka vprašanih menilo, da priseljevanje delavcev iz drugih republik ogroža Slovence. Kot najbolj ogrožene so videli slovenski jezik, zaposlitvene možnosti Slovencev in nacionalnost, nekoliko manj slovenske običaje.⁵¹ V naslednjih letih pri občutku ogroženosti ni bilo večjih sprememb,⁵² kot ogrožen pa

⁴⁸ ZAL; SI_ZAL_LJU/0080/1, t. e. 16, a. e. 36, Zapisnik 5. seje, 31. 7. 1969, Formiranje stališča skupščine občine do sprejetega sklepa Zveznega izvršnega sveta, str. 35.

⁴⁹ Toš, *Vrednote v prehodu I.*, str. 317–318, 386–387, 589–590; Gašparič, Slovensko dojemanje druge Jugoslavije, str. 97–98.

⁵⁰ Po Titovi smrti je gospodarska kriza postala odkrita, omejitve in nižanje življenjskega standarda pa so sprožali nezadovoljstvo ljudi. Na političnem področju je bilo opazno večanje centralističnih teženj, že od samega začetka desetletja so se pojavljala mednacionalna trenja in razprave o razmerjih med narodi (npr. kosovska kriza, spor glede skupnih jeder v izobraževanju, srbska nacionalistična politika). Gospodarska kriza je razprave o nacionalizmu iz političnih in akademskih razprav prenesla v javno življenje. Proti koncu desetletja sta se v Sloveniji večali družbena kritika in želja po neoviranem razvoju Slovenije. Pri tem sta se procesa demokratizacije in nacionalne emancipacije prepletala. Gl. Repe, *Slovenci v osemdesetih letih*; Zajc, Razumevanje jugoslovanstva, str. 134–137.

⁵¹ Toš, *Vrednote v prehodu I.*, str. 318.

⁵² Prav tam, str. 388.

se je pojavil še gospodarski razvoj Slovenije.⁵³ Pri tem je zanimivo, da je v začetku 80. let več kot polovica anketirancev še vedno menila, da je priseljevanje koristno za razvoj Slovenije, kar je sicer v nasprotju s trendi v preteklem desetletju.⁵⁴ Navajali so, da Slovenija nima dovolj delovne sile ali da Slovenci nočejo opravljati težkih in umazanih fizičnih del. Istočasno je v prvi polovici desetletja že prevladovalo mnenje, da je treba v bodoče priseljevanje oziroma zaposlovanje delavcev iz drugih republik omejiti.⁵⁵ Izrazito je bilo tudi prepričanje, da naj se delavci, ki že živijo v Sloveniji, prilagodijo na slovenske razmere in običaje.⁵⁶

Podobno se je spreminjal pogled na odnose med posameznimi narodi. Od začetka je večina anketirancev odnose med narodi v Jugoslaviji in v Sloveniji videla kot dobre, nekoliko manj, vendar še vedno kot dobre, so anketiranci ocenjevali odnose med Slovenci in delavci iz drugih republik v okviru krajevnih skupnosti oziroma v okviru delovnih organizacij.⁵⁷ Do leta 1986 so se ti odstotki počasi, a vztrajno nižali, prvič opazno ob kosovski krizi. Prav tako glede odnosov v prihodnosti med anketiranci ni bilo optimizma.⁵⁸

V drugi polovici desetletja, ob hitrem razmahu gospodarske in politične krize ter naraščajoči želji po avtonomnosti republike, se je v javnem mnenju povečala senzibilnost za pomen narodne identitete, slovenskega jezika, običajev in nacionalnosti.⁵⁹ Prav tako so se povečevali zavedanje o enotnem slovenskem kulturnem prostoru, poznavanje slovenskih izseljenskih skupnosti po svetu in želja po povezovanju z njimi.⁶⁰ Bolj kot se je desetletje približevalo koncu, bolj se je povečeval občutek ogroženosti. Leta 1987 je večina anketirancev menila, da je slovenski jezik ogrožen predvsem na račun uporabe drugih jugoslovanskih jezikov, bodisi v zveznih organih, v Jugoslovanski ljudski armadi ali v stiku z drugimi narodi. 72,3 odstotka vprašanih je prav tako menilo, da ga ogrožajo delavci iz drugih republik, ki se ne učijo slovenščine.⁶¹

Vzporedno s to na novo vzbujeno senzibilnostjo lahko opazujemo zaostrovanje mnenja, da je treba priseljevanje iz drugih republik omejiti oziroma povsem zavrniti.⁶² Večina anketirancev je prav tako menila, da bi se morali delavci iz drugih republik, ki že dalj časa živijo v Sloveniji, naučiti slovenskega jezika in se prilagoditi na tukajšnje razmere in običaje.⁶³ To mnenje se je le še utrdilo do leta 1990, ko so anketiranci menili, da je za večino poklicev, ki so jih opravljali v Sloveniji živeči pripadniki drugih jugoslovanskih narodov, potrebno dobro znanje slovenščine, le

⁵³ Prav tam, str. 430.

⁵⁴ Nekateri ta odklon povezujejo s Titovo smrtjo in spremenjenim razpoloženjem v smislu večje tolerantnosti. Gl. Klopčič, Komac in Kržišnik - Bukič, *ABČHMS v RS*, str. 60–61.

⁵⁵ Toš, *Vrednote v prehodu I.*, str. 306, 367, 388, 478–479.

⁵⁶ Prav tam, str. 431.

⁵⁷ Prav tam, str. 318–319.

⁵⁸ Prav tam, str. 387, 429, 430, 490, 532.

⁵⁹ Prav tam, str. 533, 587.

⁶⁰ Prav tam, str. 624–625.

⁶¹ Prav tam, str. 587–588. Združeni so odstotki za odgovore ogroža in močno ogroža.

⁶² Prav tam, str. 533, 626.

⁶³ Prav tam, str. 534, 626–627.

za nekvalificirane delavce naj bi zadostovalo delno znanje slovenščine.⁶⁴ Do preloma desetletja se je sicer povečal odstotek tistih, ki so menili, da so odnosi med narodi in narodnostmi v Sloveniji dobri, občutno pa se je zmanjšal odstotek tistih, ki so menili, da so odnosi dobri na ravni Jugoslavije. Pri tem je polovica vprašanih menila, da se bodo odnosi v prihodnosti le še poslabšali.⁶⁵ Krivca za zaostrene odnose v Jugoslaviji so anketiranci videli v politiki in srbskem nacionalizmu.⁶⁶

Kriza 80. let je nedvomno poglobljala razkorak med jugoslovanskimi narodi, tudi odnos med Slovenci kot večinskim narodom in priseljenci je postajal bolj kočljiv.⁶⁷ Zato ni presenetljivo, da je bila ta problematika občasno izpostavljena tudi v dnevnem časopisju. Okrogla miza o življenju in delu delavcev iz drugih republik, ki je bila predstavljena v *Delu*, je na primer izpostavila, da »slovensko združeno delo ne more pogrešati delavcev iz drugih republik« in da bo potreba po tujih delavcih obstajala tudi v bodoče.⁶⁸ A iz prispevka je razvidno, da je med priseljenci in večinskim prebivalstvom prihajalo tudi do posameznih nestrpnosti, zlasti pa do nerazumevanja, zato so pomirljivo dodali: »Po posameznikih in po posameznih nesoglasjih ne smemo soditi, kajti o tem, kakšen je človek, ne odloča njegov rojstni kraj.«⁶⁹

Vključevanje priseljencev v slovensko okolje

Kako so se priseljenci iz drugih republik vklopili v slovensko okolje, je bilo odvisno od različnih dejavnikov, a videti je, da so na težave pri vklopjanju pogosto vplivali socioekonomski dejavniki. Iz virov na primer vidimo, da so bili slovenski kraji na prihod nizkokvalificirane, sezonske delovne sile slabo pripravljeni. Odbor za gradbeništvo pri občinskem sindikalnem svetu občine Ljubljana Moste - Polje je sredi 60. let skupaj z zavodom za socialno delo izdelal analizo o življenjskih razmerah sezonskih delavcev v dvanajstih delovnih organizacijah. Zapisali so: »Delavci na gradbiščih delajo in živijo v posebnem okolju in pogojih, različnih od življenja drugih ljudi [...] Odtrgani so od svojih navad, načina življenja in svojih družin, kar prav gotovo slabo vpliva nanje in se težko vključijo v delovni kolektiv. Še posebej to velja za poročene [...] Lažje se prilagodijo novemu okolju mlajši, še samski delavci. Ti se ponavadi skušajo čim prej izenačiti z ljudmi, ki tu stalno prebivajo, se za stalno naseliti in si ustvariti družino.«⁷⁰ Avtor članka je spodbujal domače prebivalstvo, naj sprejme delavce v svoje okolje. »Po drugi strani pa pogledjmo, kakšen je naš odnos do delavcev, ki prebivajo v barakah. Čestokrat jih zapostavljamo, z njimi ne iščemo stikov ali se jih celo izogibamo in imamo o njih slabo mnenje,« je zapisal.⁷¹ A čeprav je opisoval težke razmere, v katerih so se

⁶⁴ Prav tam, str. 762.

⁶⁵ Prav tam, str. 627, 735, 760.

⁶⁶ Prav tam, str. 672, 763.

⁶⁷ Klopčič, Komac in Kržišnik - Bukič, *ABČHMS v RS*, str. 63.

⁶⁸ Okrogla miza, str. 20.

⁶⁹ Prav tam.

⁷⁰ Razprava o problemih sezonskih delavcev, str. 1.

⁷¹ Prav tam, str. 12.

znašli sezonski delavci, nizke dohodke in skromne življenjske razmere, je hkrati izpostavil tudi drugačne navade teh delavcev in težave s prilagajanjem na novo okolje. Zapisal je, da je narava njihove imigracije le sezonska in da denar pošiljajo družinam, ki so ostale doma. Tudi neurejenost bivališč je bila v manjši meri pripisana njim samim.⁷²

Podobno sliko lahko razberemo iz članka, ki je opisoval življenjske razmere delavcev na Jesenicah, a je izpostavljal zlasti incidente, ki naj bi jih zakrivili tuji delavci. Avtor članka je menil, da so zanje krive drugačne navade in moralne norme priseljencev, izpostavljal je tudi odročnost krajev, iz katerih so prihajali, in nizko izobrazbo.⁷³ Za incidente naj bi bile po njegovem krive še težke življenjske razmere, v katerih so se znašli zlasti sezonski delavci. Opisal jih je z naslednjimi besedami: »Večina med njimi živi precej bedno. Verjetno (to so mi potrdili) so jim pred odhodom na Jesenice nekateri slikali drugačno, lepše življenje. Tu pa so se srečali z resnico. Njihov dom je neredko postala baraka. Soba, ki so jo delili šestorica, deseterica. Njihov dom ni lep. Precej beden je. Pa kaj bi. Jeseničani vse doslej niso imeli sredstev, da bi zidali sodobne samske domove. Posebno slabo je pri gradbenih podjetjih, ki imajo v večini zaposleno sezonsko delovno silo le za eno gradbeno sezono. Za tistih nekaj mesecev bodo že potrpele, si mislijo.«⁷⁴ Temu so se pridružili še nizki dohodki, osamljenost, pa tudi iskanje tolažbe v alkoholu.⁷⁵ Železarna in različna gradbena podjetja so na Jesenice vabili delovno silo, ki jo je drugače primanjkovalo. Avtor članka je pri tem menil, da je napaka, »da niso prišli delavci iz enega samega območja (na primer iz tuzlanskega), pač pa iz vse Jugoslavije, z njimi pa tudi njihovi različni običaji, delovne navade, reakcije,« Jesenice pa je zato poimenoval kar Jugoslavija v malem.⁷⁶

Zadržanega odnosa niso bili deležni le sezonski priseljenci in nekvalificirani delavci, ki so opravljali težja ali tako imenovana »umazana« dela. Podobne izkušnje so lahko imeli tudi tisti posamezniki, ki so bili bolj izobraženi ali ki so v Sloveniji videli možnost za dolgotrajno življenje. Režiser Dušan Jovanović, ki je v Ljubljano prišel s starši kot mladostnik, se je tega obdobja spominjal z naslednjimi besedami: »Ko sem se leta 1951 s starši iz Beograda priselil v Ljubljano, se od svojih slovenskih vrstnikov nisem razlikoval po barvi kože in las, po obleki in faci. Razlikoval sem se po jeziku. Nisem govoril slovensko. [...] Sošolci so me takoj začeli klicati »bizantinec«. Izraz bizantinec je imel omalovažujoč prizvok, bil je neke vrste zmerljivka za pritepence iz vzhodne Juge.«⁷⁷ Iz odlomka vidimo, da je bila zadržanost do drugih jugoslovanskih narodov prisotna že v času, ko še ni bilo izrazitega priseljevanja.

Težave pri sprejemanju drugih narodov opazimo tudi v kasnejših desetletjih. V ustnih virih so na primer najbolj vidne v življenju in organizaciji lokalnega oko-

⁷² Prav tam.

⁷³ Govc, Včasih ne znamo biti ljudje, str. 3.

⁷⁴ Prav tam.

⁷⁵ Prav tam, str. 8.

⁷⁶ Prav tam.

⁷⁷ Jovanović, Na stara leta, str. 14.

lja. Pričevalci so kritiko do priseljencev izražali pri neprilaganju na novo okolje, največkrat v obliki jezikovne drugačnosti ali drugačnih navad. Na podeželju, ki ni bilo deležno močnejšega priseljavanja iz drugih jugoslovanskih republik, so še bolj občutili prihod priseljencev, pogosto so bili do njih nezaupljivi.⁷⁸ Pričevalka je posledice prihoda večjega števila priseljencev iz drugih jugoslovanskih republik, ki so se v manjše blokovsko naselje v njenem domačem kraju naselili v drugi polovici 80. let, pospremila z naslednjimi besedami: *»To je polomija tukaj. [...] Polomija je v tem, ker so sami tuji. Ker niso domači tam notri. Ma če jih je dva procenta notri domačih pa jih je veliko. [...] Jaz pravim, res da so, mislim, ta stanovanja bila socialna prej [...] ampak smo vseeno mislili, da bo tudi kaj za Ižance, pa ni bilo nič. Za domače. In skoz so računali iz Kovinske, da bodo prišli kakšni notri. Ni noben prišel, vse je bilo tuje. In še danes so, se ne vežejo z nami.«*⁷⁹

Priseljencem so posamezni pričevalci pripisovali tudi privilegije, največkrat pri reševanju stanovanjskega vprašanja. Poleg boljše plačanih delovnih mest je bil eden od dejavnikov, ki je vabil priseljence, tudi bolj razvita stanovanjska infrastruktura. Nove stanovanjske soseske in spremljajoča infrastruktura so intenzivno rasli zlasti v 70. letih.⁸⁰ Na to obdobje se nanašata tudi naslednja dva odlomka. Eden od pričevalcev se je na primer spominjal: *»Res pa je, da sem na drugi strani doživljal precejšnjo selitev ljudi iz okolij, drugih okolij Jugoslavije takrat v Slovenijo in da je bilo takrat, da so bili bistveno bolj, kako bi rekel, protežirani. Spomnim se recimo, jaz sem imel otroka, družino, štiriinsedemdesetega je [sin] rojen bil, in [...] kjer sem bil v službi, nisem mogel dobiti stanovanja. Je prišel en Bosanec in dva in trije, so jih, so pa dobili.«*⁸¹ Včasih so se taki privilegiji hkrati povezovali s članstvom v partiji, kot je izpostavil drugi: *»jaz sem bil predsednik delavskega sveta in takrat smo že za nek stanovanjski sklad dajali na stran denar [...] Ampak hočem to reči, tam je bilo nekaj mladih inženirjev, zelo dobrih inženirjev iz cele Jugoslavije, iz Hrvaške, Črne gore, Bosne, Srbije, tudi iz Makedonije je bil. [...] In vsi so bili v partiji, že kao študentje. So k nam prišli v službo, so bili tudi v partiji [...] In kaj so oni hoteli [...] mi smo mi, visoko izobraženi ljudje, mi moramo dobiti te kredite. Kaj ti delavec tam za, a veš, s tem slabim odnosom, mi smo nekaj, vi ste pa raja.«*⁸²

Tako prepričanje lahko po eni strani razložimo s težavami pri reševanju stanovanjskega vprašanja oziroma s pomanjkanjem stanovanj, ko ni bilo težko videti tekmeča v pripadnikih drugih narodov in v njihovih »privilegijih«.⁸³ A gotovo je bila problematika prisotna v javnosti, saj se je občasno pojavila tudi v časopisju. Članek, ki je obravnaval delo komisije za vloge in pritožbe občine Bežigrad, je izpostavil, da je bilo v njenem mandatnem obdobju ob koncu 70. let več kot tri četrtine pritožb podanih zaradi nerešenih stanovanjskih vprašanj. Ob tem, so pisali v članku, naj bi se pritoževali *»v glavnem delavci iz drugih republik, ki se na svoj*

⁷⁸ Piškurić, »Bili nekoč so lepi časi«, str. 178.

⁷⁹ Pričevanje S. G. (r. 1947).

⁸⁰ Piškurić, »Bili nekoč so lepi časi«, str. 110–128.

⁸¹ Pričevanje M. G. (r. 1950).

⁸² Pričevanje F. Ž. (r. 1946).

⁸³ Piškurić, »Bili nekoč so lepi časi«, str. 299–301.

način ali pa sploh ne vključujejo v veljavni sistem razreševanja tega življenjskega vprašanja. Nekateri svoje prihranke vlagajo v zidavo hiš v rojstnem kraju, od svoje delovne organizacije pa pričakujejo stanovanje.«⁸⁴ Tudi *Delo* je sredi 80. let poročalo, da je med ljudmi slišati očitke, da delavci iz drugih republik dobijo vsa solidarnostna stanovanja. Odgovor predstavnika samoupravne stanovanjske skupnosti Ljubljana je bil, da obravnavajo delavce iz drugih republik in Slovence enako, odstotke pa ponazoril s številkami enega od njihovih natečajev. Nanj se je »prijavilo 2700 prosilcev, od teh je bilo 1500 prošenj delavcev iz drugih republik. Na končno, prednostno listo se je uvrstilo 760 družin z nizkimi osebnimi dohodki, od teh je bilo 326 družin delavcev iz drugih republik. To je nekaj več kot 46 odstotkov. Razmerje med zaposlenimi v združenem delu je drugačno.«⁸⁵ Razlog za večjo zastopanost delavcev iz drugih republik pri koriščenju sredstev iz solidarnostnega sklada je po njegovem izviral iz slabih stanovanjskih razmer. »Delavci iz drugih republik in njihove družine običajno živijo kot podnajemniki, v zelo slabih stanovanjih, kletah in nezakonitih gradnjah, veliko jih je v barakarskih naseljih. Zato pri točkovanju stanovanjskih razmer pridobijo veliko točk,« je povedal.⁸⁶ »V Celju imamo okrog 4.000 delavcev iz drugih republik. Pred sprejetjem sporazuma o minimalnih standardih je bilo zelo veliko težav zlasti glede stanovanjskih problemov, imeli smo znamenito hišno številko, na kateri je bilo prijavljenih na desetine delavcev iz drugih republik, imeli smo barakarska naselja,« pa je dodal predstavnik celjskega občinskega sindikalnega sveta.⁸⁷

Dejansko je bil standard bivanja številnih priseljencev ob prihodu nižji kot standard preostalih prebivalcev. Zlasti sezonski in nekvalificirani delavci so na začetku pogosto bivali v delavskih domovih ali pa bili odvisni od pomoči sorodnikov in prijateljev, ki so že bivali v Sloveniji. Kasneje je bilo njihovo stanovanjsko vprašanje lahko rešeno s strani delovnih organizacij,⁸⁸ saj je država skrb za stanovanjsko politiko že v 50. letih prenesla na podjetja. V določenem obsegu so jim bila na voljo tudi solidarnostna stanovanja, ki so se uveljavila sredi 70. let.⁸⁹ Tako kot Slovenci pa so številni stanovanjsko vprašanje reševali s samogradnjo, kjer je bil prisoten določen delež črnih gradenj. Te so se pojavljale zaradi dolgih postopkov pridobivanja gradbenih dovoljenj, nezazidljivosti parcel, neučinkovite stanovanjske politike in slabih možnosti za najem stanovanj, a tudi zaradi nižjih cen take gradnje.⁹⁰ Izkušen je bilo toliko, kot je bilo priseljencev, tu je le en primer: »Na kratko lahko povem, da so me lepo sprejeli, da sem se hitro vključil, saj sem kmalu spoznal, da cenijo dobro delo [...] Seveda ni bilo prav lahko, predvsem ker nisem znal jezika. Toda delo sem dobil pri SGP Bežigrad, v delovni organizaciji sem zadovoljen in ne nameravam zamenjati službe, dokler bom v Sloveniji. V delovni

⁸⁴ Radosavljevič, Največ vroče krvi, str. 3.

⁸⁵ Okrogla miza, str. 21.

⁸⁶ Prav tam.

⁸⁷ Prav tam.

⁸⁸ Filipović, Stanovanjski vidik izključenosti migrantov, str. 100.

⁸⁹ Piškurič, »Bili nekoč so lepi časi«, str. 283, 294–295.

⁹⁰ Prav tam, str. 283; Filipović, Stanovanjski vidik izključenosti migrantov, str. 100.

organizaciji so mi tudi pomagali, da sem si lahko začel graditi dom, ki bo kmalu končan. V Sloveniji sem si ustvaril družino, otroka hodita tu v šolo. Tako so se mi uresničila vsa pričakovanja in še več; in to v kratkem času. Gotovo sem dosegel več, kot če bi šel na delo v ZR Nemčijo. Res pa je, da sem veliko delal, tudi popoldne in po službi, tudi ob nedeljah in praznikih.»⁹¹

Seveda vsi priseljenci iz drugih jugoslovanskih republik v Slovenijo niso prišli le zaradi boljših možnosti za delo. Nekateri so sem prišli zaradi študija, druge so pripeljale sorodstvene povezave, kamor spada tudi združevanje družin. A vključevanje v novo okolje in službo, spoznavanje z novim jezikom, oblikovanje socialnega zaledja, kroga prijateljev in znancev je v vsakem primeru dolgotrajen proces. Pri tem so med priseljenci obstajale razlike, včasih tudi znotraj družine, kar lahko vidimo iz zgodbe pisatelja, režiserja in kolumnista Gorana Vojnoviča: *»Moja starša sta se spoznala med študijem v Ljubljani, s tem da je bilo njuno doživljanje odhoda na študij v drugo republiko različno: mama ga ni dojemala kot nič posebnega, itak je šlo pol njenih sošolcev v Zagreb, pol pa v Ljubljano. In življenje v Ljubljani je zelo podobno življenju v Puli, ki je tudi mesto, sicer pomorsko, mediteransko, ampak mesto, ki funkcionira na podoben način, kot funkcionira Ljubljana. Tudi jezik ji je bil bližje, hitreje se ga je naučila, medtem ko je bil za očeta to kar velik prehod; iz manjšega bosanskega mesta, iz ruralnega okolja prvič v življenju v veliko mesto. Zanj je bil to cel dogodek; odhod v Ljubljano, v študentsko naselje, ki je bilo takrat podružnica zveze neuvrščenih. [...] Ker sta bila jugoslovansko vzgojena, sta dojemala Slovenijo kot svojo domovino, zanju to ni bila tujina, pač pa del domovine.»⁹²*

Dejavnikov za uspešno integracijo je bilo več. V novo okolje so se lažje integrirali mlajši in samski priseljenci. Pomembno je bilo tudi, ali je bila njihova pripadnost določenemu narodu močna ali so se bolj čutili kot del skupne države, ter seveda ali je bila njihova imigracija sezonskega oziroma začasnega značaja ter ali so imeli željo po ustalitvi v novem okolju. Težave pri integraciji je zagotovo predstavljal jezik, a prav tako socialna in izobrazbena struktura, iz katere so lahko izhajale slabše možnosti za urejanje življenjskih razmer. V Ljubljani so na primer obstajala določena naselja, kjer so večinsko živeli priseljenci iz drugih republik, včasih v izrazito slabših razmerah.⁹³ Večje prostorske koncentracije priseljenih prebivalcev so bile v delavskih predmestjih vzhodno od mestnega središča in na južnem obrobju mesta oziroma v nekdanjih krajevnih skupnostih Jože Moškrič, Moste - Selo, Nove Fužine, Rakova Jelša, Zeleni log.⁹⁴ Kljub temu o izraziti prostorski segregaciji lahko govorimo le v redkih primerih, na primer za naselji Rakova Jelša in Sibirija, kjer delež priseljenega prebivalstva še vedno presega 50 odstotkov, opazna pa je tudi koncentracija prebivalcev nižjega socialnega sloja.⁹⁵ Priseljivanje

⁹¹ Okrogla miza, str. 20.

⁹² Milharčič Hladnik, *IN – IN*, str. 31–32.

⁹³ Prim. Pak in Bervar, *Geografski učinki*, str. 123–132. Avtorja izpostavljata podobno problematiko tudi v nekaterih drugih mestih (npr. v Jesenicah, Kopru in Mariboru), kjer so se razvili predeli s slabše urejeno stanovanjsko infrastrukturo in kjer je bil visok delež priseljenih iz drugih republik.

⁹⁴ Komac in Medvešek, *Simulacija priseljivanja*, str. 44.

⁹⁵ Prav tam; Rebernik, *Rakova Jelša and Sibirija*, str. 63–84.

v taka naselja je bilo povezano s stanovanjsko problematiko (gradnja brez gradbenih dovoljenj, nenačrtna širitev, neurejena komunalna in druga infrastruktura), pa tudi s socialno stisko in izključenostjo. Njihove življenjske razmere je spremljala raznovrstna problematika, na kar so občinska glasila redno opozarjala v 70. in 80. letih, iz česar razberemo tudi zaskrbljenost lokalnih oblasti nad nastalo situacijo.⁹⁶

Nove Fužine, ena zadnjih velikih sosesk v Ljubljani, zgrajenih v času socializma, imajo v tem pogledu drugačno izkušnjo. Ko je nastajal načrt zanjo, je bilo priseljevanje v Slovenijo najbolj intenzivno. Urejena mestna soseska je postala dom tako mnogim slovenskim družinam kot priseljencem iz drugih jugoslovanskih republik in mešanim družinam. Zaradi take multietnične podobe je soseska postala nekakšen simbol kulturne heterogenosti oziroma dobila celo stereotip priseljskega naselja, čeprav so tudi druge ljubljanske socialistične soseske postajale talilni lonec različnih identitet. A prav ta multikulturalnost je prebivalcem nudila varnost pri izražanju svojih sestavljenih identitet. »Tja smo se preselili, ko sem bil star šest let. [...] Edino, kar je bilo na Fužinah od geta, je bil občutek, da si tukaj na varnem ne glede na to, kaj si, kdo si. Tukaj te tega nihče ne sprašuje. Ti si pač eden od čefurjev,« se je spominjal Vojnovič.⁹⁷

Mehki č kot način diferenciacije

Poleg (ne)znanja slovenskega jezika in drugačnih navad, ki so jih, kot smo videli, anketiranci SJM najbolj izpostavljali pri odnosu do priseljencev iz drugih jugoslovanskih republik, je nacionalno poreklo nakazoval še en dejavnik. Ne glede na to, v kolikšni meri se jim je uspelo integrirati v slovensko okolje, je izvor posameznikov (in njihovih potomcev) pogosto izdajal mehki č na koncu priimka.

V uradnih dokumentih tako ločevanje po pričakovanju redkeje zasledimo, saj to ni sovpadalo z deklariranim načelom bratstva in enotnosti, a vendar se je informacija tudi kdaj skrila v kakšnem od zapisnikov.⁹⁸ Ob razpravi o poročilu Komunalnega podjetja Vič za leto 1969 in slabi realizaciji programa je eden od odbornikov Skupščine občine Ljubljana Vič - Rudnik na primer povedal: »Komunalno podjetje bi bilo sposobno, če bi imelo dovolj ljudi. Vsa Ljubljana pa šepa na tem, da nima delovne sile in popolnoma smo odvisni od ‚južnih bratov‘. Vsa naša komunalna podjetja se pretvarjajo v ekspoziture Kosmeta in Makedonije. Na naših cestah ni Slovencev, temveč so sami –iči, to je vsekakor treba upoštevati.«⁹⁹ Iz odlomka ne razberemo le ločevanja po priimkih, ampak tudi namig na drugačne, manj učinkovite delovne navade. Za ceste, ki jih naj bi vzdrževalo Komunalno podjetje Vič, so se tudi kasneje pritoževali, da je na voljo premalo cestarjev. Zaradi nizkih osebnih dohodkov je bila fluktuacija zaposlenih velika, delavcev pa zlasti na

⁹⁶ Piškurič, »Bili nekoč so lepi časi«, str. 143–144, 314–316.

⁹⁷ Milharčič Hladnik, *IN – IN*, str. 33.

⁹⁸ Lahko pa večkrat zasledimo takrat bolj sprejemljivo poimenovanje »južni bratje«.

⁹⁹ ZAL; SI_ZAL_LJU/0080/1, t. e. 16, a. e. 36, Zapisnik 7. seje, 16. 10. 1969, Razprava k Poročilu o izpolnjevanju programa komunalnega sklada za obdobje od 1. 1. 1969 do 31. 8. 1969, str. 27.

podeželju sploh ni bilo mogoče dobiti. Čedalje bolj so ta delovna mesta zasedali delavci iz drugih republik. Leta 1965 je bilo na mestnem območju občine Ljubljana Vič - Rudnik od 12 zaposlenih cestarjev 8 domačinov in 4 delavci iz drugih republik, leta 1970 pa je bilo vseh 12 delavcev iz drugih republik.¹⁰⁰

Kakšne so bile vse nianse diferenciacije na podlagi priimka, s katerimi so se priseljenci srečevali v vsakdanjem življenju, je težko ugotoviti, saj se v virih ti podatki redkeje ohranjajo. Kmalu se je za priseljence, katerim se je priimek končal na mehki č, pogosteje začelo uporabljati naziv »Bosanec« oziroma »Bosanka«, čeprav je šlo za pripadnike različnih narodnosti. To lahko vidimo že v 70. letih, v enem od takrat odmevnejših primerov izgreda, ki so ga obravnavali tudi zaradi vzbujanja narodnostne nestrpnosti. Šlo je za dogodek v Šenčurju iz novembra 1975, ki se je iz gostilniškega prepira razvil v napad na delavce iz republike Hrvaške, zaposlene v Vodnem gospodarstvu Kranj. Ob tem so jih zmerjali z »Bosanci« in zahtevali, naj se izselijo iz Šenčurja. Iz dokumentacije je prav tako razbrati, da hrvaški delavci niso bili dobro sprejeti v lokalnem okolju, prav tako sta bila že pred tem deležna kritik domačina, ki sta jim oddajala stanovanja.¹⁰¹

Kaj se je pravzaprav zgodilo v Šenčurju?

Dne 14. novembra 1975 v večernih urah se je v gostilni Pri Jožu v Šenčurju odvijala fantovščina. Eden od udeležencev je v gostilni sprožil pretep s tremi delavci Vodnega gospodarstva Kranj, ki so prihajali iz Dalmacije. Začetni gostilniški pretep je kmalu eskaliral, pobudniku prepira se je pridružilo še 11 drugih domačinov. Ko so trije delavci Vodnega gospodarstva Kranj pobegnili iz gostilne, so jim domačini sledili vse do hiše, kjer so prebivali in v kateri so spali še drugi delavci. Tam so nadaljevali nasilno obnašanje in povzročili tudi materialno škodo. Domačini naj bi tuje delavce pri tem žalili in jih želeli z grožnjami prisiliti, da se odselijo iz Šenčurja.¹⁰²

Pri šenčurskem dogodku gre za zelo občutljivo problematiko. Dogodek, ki se je začel kot gostilniški pretep, najverjetneje pod vplivom alkohola, je tako prerasel in bil že takrat označen kot napad na tuje delavce. Ker so jim domači razgreteži namenoma sledili na kraj bivanja in tam povzročili tudi materialno škodo, prav tako pa grozili še drugim stanovalcem, ki v pretepu niso bili udeleženi, lahko sklepamo, da jih je res motila prisotnost tujih delavcev v njihovem domačem kraju. Iz sodbe je razbrati, da je bil glavni obtoženec zaradi nasilnega obnašanja že pred tem večkrat obravnavan pred sodnikom za prekrške.¹⁰³

Šenčurski dogodek je nekoliko odmeval tudi v osrednjem časopisju. Članki

¹⁰⁰ ZAL; SI_ZAL_LJU/0080/1, t. e. 19, a. e. 42, Zapisnik 25. seje, 25. 3. 1971, Vzdrževanje cest IV. reda in mestnih ulic, str. 6.

¹⁰¹ SI_ZAL_KRA/0150, t. e. 1127, a. e. 1547, Sodba št. K 220/76, 28. 10. 1976, str. 8–19; Kunšič, »Hrabri« domačini, str. 10; Kunšič, Kazen za divjaštvo, str. 12.

¹⁰² SI_ZAL_KRA/0150, t. e. 1127, a. e. 1547, Sodba št. K 220/76, 28. 10. 1976, str. 8–23; Kunšič, Kazen za divjaštvo, str. 12.

¹⁰³ SI_ZAL_KRA/0150, t. e. 1127, a. e. 1547, Sodba št. K 220/76, 28. 10. 1976, str. 20.

v *Delu* so bili ob izrečenih sodbah objavljeni na straneh črne kronike, poudarek je bil na fizičnem obračunu, so pa med drugim povedali, da bodo obtoženi obravnavani tudi zaradi vzbujanja narodne nestrpnosti.¹⁰⁴ Ni pa videti, da bi o dogodku pisali v lokalnem gorenjskem *Glasu*, glasilu Socialistične zveze delovnega ljudstva (SZDL) za Gorenjsko. Prav tako iz arhivskega gradiva ni razvidno, da bi se lokalne družbenopolitične organizacije na rednih sestankih v večji meri ukvarjale šenčurskim dogodkom.¹⁰⁵ Le v zapisnikih krajevne konference SZDL Šenčur sta dve skopi omembi dogodka, medtem ko v zapisnikih Zveze socialistične mladine Slovenije Šenčur in Zveze komunistov Slovenije Šenčur dogodek ni bil nikjer omenjen. V zapisniku s sestanka političnega aktiva ter predsedstva SZDL Šenčur iz 11. februarja 1976 je bilo pod zadnjo točko zapisano: »*Politični aktiv je glede na članek v tedniku ,ITD‘ ,Samozашčita po šenčursko‘ ponovno obravnaval in obsodil izgrede, ki so se zgodili 14. novembra 1975. Hkrati pa je obsodil tudi neresnično, enostransko obveščanje javnosti, kakršno je omenjeni članek. Sklep: tov. Franci Erzin bo napisal odgovor; preden pa ga bo odposlal uredništvu ,ITD‘ , ga bodo pregledali člani političnega aktiva.*«¹⁰⁶ Naslednja omemba pa je iz marca 1977, ko lahko preberemo le komentar iz razprave k poročilu: »*Pretepe bi bilo treba že preprečevati, ne šele storjeno dejanje kaznovati. Pretepi v bližini gostilne ,Pri Jožu‘ so prepogosti.*«¹⁰⁷

Obtoženci so bili že s sodbo na prvi stopnji z dne 28. oktobra 1976 obtoženi tudi po členu 119/III kazenskega zakonika, ki je obravnaval vzbujanje narodnostnega, plemenskega ali verskega sovraštva med jugoslovanskimi narodi, bodisi sistematično ali samo z žaljenjem drugih državljanov.¹⁰⁸ Za kaznivo dejanje pod to točko so bili vsakemu od njih prisojeni trije meseci zapor. ¹⁰⁹ V sodbi je zapisano, da so žaljivke, ki so jih uporabljali, objektivno gledano lahko vzbujale narodnostno nestrpnost, da so se obtoženci odločili za skupno akcijo »*in so se spremenili v drhal, ki je imela cilj uničiti hišo v kateri so živeli oškodovanci in jih s tem prisiliti, da se izselijo iz Šenčurja.*«¹¹⁰ Izrečena kazen je bila enaka za vse ravno zaradi skupnega delovanja. Le enemu je bila izrečena pogojno, ker je izrazil obžalovanje in bil pripravljen povrniti škodo.¹¹¹ Nato je bilo ugodeno pritožbi javnega tožilca, ki je zahteval zvišanje kazni prav po členu 119/III, in sicer zaradi divjanja in delovanja v skupini. Trem obtoženim je bila kazen zvišana na sedem mesecev, dvema na šest in šestim na pet mesecev. Enemu od njih je tudi zvišana kazen ostala pogojno odložena. Kazni

¹⁰⁴ Kunšič, »Hrabri« domačini, str. 10; Kunšič, Kazen za divjaštvo, str. 12.

¹⁰⁵ Pregledani so bili fondi ZAL, SI_ZAL_KRA/0071, SI_ZAL_KRA/0072 in SI_ZAL_KRA/0190.

¹⁰⁶ ZAL, SI_ZAL_KRA/0071, t. e. 33, a. e. 240, Zapisnik s sestanka političnega aktiva ter predsedstva SZDL, 11. 2. 1976, str. 2.

¹⁰⁷ ZAL, SI_ZAL_KRA/0071, t. e. 33, a. e. 240, Zapisnik rednega letnega sestanka krajevne konference SZDL Šenčur, 25. 3. 1977, str. 1.

¹⁰⁸ *Uradni list FLRJ*, št. 13/1951, str. 198.

¹⁰⁹ SI_ZAL_KRA/0150, t. e. 1127, a. e. 1547, Sodba št. K 220/76, 28. 10. 1976, str. 6.

¹¹⁰ Prav tam, str. 23–24.

¹¹¹ Prav tam, str. 24.

po drugih členih kazenskega zakonika so ostale nespremenjene.¹¹² V pregledanem gradivu ni bilo posebnih indicev za zvišanje kazni v točki vzbujanja narodnostne, plemenske ali verske nestrpnosti. Razlogi so razvidni le iz sodbe na drugi stopnji z dne 19. januarja 1977. Ti so bili nestrpno, divjaško, grobo in skupinsko ravnanje, ki naj bi v kraju vzbudilo splošno zgražanje, negativen odnos do oškodovancev in s tem do bratstva in enotnosti. Še posebej so izpostavili intenzivnost dejanja, ki je trajalo dalj časa.¹¹³

Naj pojasnimo, da je v času dogodkov iz Šenčurja leta 1975 še vedno veljal 119. člen kazenskega zakonika iz leta 1951.¹¹⁴ Novela kazenskega zakonika iz leta 1959 namreč tega člena ni spreminjala, novi kazenski zakonik pa je stopil v veljavo šele julija 1977.¹¹⁵ V kazenskem zakoniku iz leta 1951 je bilo eno od bolj občutljivih kaznivo dejanje sovražne propagande, ki ga je obravnaval 118. člen in je inkriminiral kakršnokoli obliko delovanja zoper oblast, obrambno moč države, gospodarske temelje socialistične izgradnje ali delovanje z namenom razbijanja bratstva in enotnosti jugoslovanskih narodov ter razširjanje sovražnih idej.¹¹⁶ V protidržavno propagandno delovanje pa je prav tako sodil 119. člen. Za večnacionalno Jugoslavijo, ki je napetosti in sovraštva med narodi poznala že pred drugo svetovno vojno, je bil pomemben zlasti zato, ker je poudaril bratstvo in enotnost kot novo pridobljeno vrednoto narodnoosvobodilnega boja in osnovo socialistične Jugoslavije. Ideji bratstva in enotnosti oziroma delovanju proti njej je s tem utrdil mesto v kazenski zakonodaji.¹¹⁷ Samo po sebi kazensko obravnavanje vzbujanja narodnostnega, plemenskega ali verskega sovraštva ni problematično, je pa res, da je občutljivost do državnih vrednot, v katero je sodilo tudi bratstvo in enotnost, lahko pripeljalo do kazenskega pregona po eni strani nepomembnih, po drugi pa politično občutljivih dogodkov. Razlika med 118. in 119. členom je, da je prvi inkriminiral protidržavno delovanje (tudi z razbijanjem bratstva in enotnosti), medtem ko je drugi obravnaval mednacionalno nestrpnost ali sovraštvo, res pa je, da je tu zadostovala že žalitev.¹¹⁸

Napetosti med delavci iz drugih republik in domačim prebivalstvom so se tudi pred šenčurskim dogodkom sporadično pojavljale in bile ob hujših izgrelih

¹¹² SI_ZAL_KRA/0150, t. e. 1127, a. e. 1547, Sodba št. K 220/76, 19. 1. 1977, str. 1–5.

¹¹³ Prav tam, str. 5.

¹¹⁴ Politična kazenska represija je bila v Jugoslaviji najhujša v prvih letih po drugi svetovni vojni. Do leta 1951 popolnega kazenskega zakonika ni bilo, nezakonitost in samovolja oblasti sta bili vidni zlasti v političnih sodnih procesih. Sprejem kazenskega zakonika in odmik od Stalina sta se postopoma pokazala tudi v milejših sodbah. Kazenski zakonik je poskušal omejiti samovoljo in nezakonitost, zajel je klasična kazniva dejanja, a je hkrati še vedno vseboval kazniva dejanja, ki so bila opredeljena zelo široko in so imela politično konotacijo. V naslednjih letih je doživel še nekaj sprememb, kazensko represijo pa je omilila zlasti leta 1959 sprejeta novela. Možnost politične zlorabe kazenske zakonodaje je sicer ostajala, vendar si jo je oblast po letu 1951 redkeje privoščila. Gl. Režek, Neodvisnost sodstva, str. 82–90; Ferjančič in Šturm, *Brezpravje*, str. 44–70.

¹¹⁵ Hacin, *Spremembe v kaznovanju*, str. 16–17, 22–23, 25.

¹¹⁶ Prav tam, str. 16–17; *Uradni list FLRJ*, št. 13/1951, str. 198.

¹¹⁷ Hacin, *Spremembe v kaznovanju*, str. 17.

¹¹⁸ Prav tam; *Uradni list FLRJ*, št. 13/1951, str. 198.

zabeležene v časopisju. Največkrat je šlo za izgrede v povezavi z alkoholiziranostjo in ne za izvorno mednacionalne spore.¹¹⁹ Ob tem so se kot vzrok napetih odnosov najpogosteje izpostavljale različne kulturne navade, delovne navade, a tudi socialna problematika, ki je spremljala priseljence (nizka izobrazba, slabi življenjski pogoji ob prihodu v Slovenijo), ali stereotipne podobe o prebivalcih drugih republik.¹²⁰

Hkrati moramo razumeti, da je do dogodka v Šenčurju prišlo v politično občutljivih 70. letih. Za razumevanje časa in spremembo politične senzibilnosti na mednacionalne napetosti je zanimiv tudi zapis iz poročila o »družbeno negativnih pojavih« v občini Ljubljana Vič - Rudnik, ki prav tako izvira iz leta 1975. Iz njega je razvidno, da so bili v tem obdobju bolj pozorni na tovrstna kazniva dejanja oziroma da so potegnili natančnejšo ločnico med prekrškom in kaznivim dejanjem. Zapis med drugim pravi: *»Kazniva dejanja političnega kriminala iz občinske pristojnosti predstavljajo le lažje oblike javnih sovražnih izpadov in sicer vzbujanja narodnostne, plemenske ali verske nestrpnosti z žalitvijo občanov in širjenja lažnih vesti, za katera v zadnjih letih beležimo porast kaznivih dejanj /v letu 1972 7 k.d., leta 1973 8 in leta 1974 14 k.d./.* Ugotavljamo, da gre porast na rovaš boljšega odkrivanja, v povečanem sodelovanju z organi za notranje zadeve in natančnejši razmejitvi med prekrškom in kaznivim dejanjem. V obravnavanih zadevah gre za enkratne primere milejših ustnih žalitev občanov /večinoma ob prisotnosti alkohola/ z izrazi zaničevanja narodnosti ali njihovega dela v zvezi z narodnostno pripadnostjo. Storilci so predvsem delavci.«¹²¹

Šenčurski dogodek vsekakor ni bila edina afera z nacionalno konotacijo. V akciji Slovenija, moja dežela, ki je bila sredi 80. let zasnovana za promocijo slovenskega turizma, so pomembno vlogo igrala domoljubna čustva. Akcijo, ki je bila tudi politično izpostavljena, je v neugoden položaj spravil izpad skupine idrijskih mladeničev, ki so fizično napadli vrstnike s koreninami iz drugih jugoslovanskih republik, pri čemer so nosili priponke s sloganom Slovenija, moja dežela. Doma in v drugih republikah je bila deležna javnih polemik in političnih razprav tudi zaradi časopisnega oglasa, ki je bil oblikovan po medvojnem proglasu Izvršnega odbora Osvobodilne fronte ob kapitulaciji Italije. Akcija in spremljevalni dogodki so hkrati sovpadli z začetki vzpona Slobodana Miloševića v Srbiji in so bili v širši jugoslovanski javnosti razumljeni kot izraz slovenskega nacionalizma in separatizma. Ne glede na to je doma uživala podporo in ji je uspelo nagovoriti večino Slovenk in Slovencev, ki so ponotranjili njen slogan.¹²² Hkrati pa je Zveza komunistov Slovenije v času te, prve faze akcije »samokritično« ugotavljala porast nacionalizma v Sloveniji, zlasti ob športnih dogodkih, pri čemer razpravljavci niso bili vedno prepričani, da sploh gre za nacionalizem. Sicer pa naj bi glede na analizo Službe

¹¹⁹ Govc, Včasih ne znamo biti ljudje, str. 3.

¹²⁰ Prav tam; Jarc, Premalo se poznamo, str. 7.

¹²¹ ZAL; SI_ZAL_LJU/0080/1, t. e. 27, a. e. 59, Zapisnik 15. seje, 23. 9. 1975, Aktualna problematika družbeno negativnih pojavov s pregledom dela občinskih in mestnih pravosodnih organov v Ljubljani, str. 3.

¹²² Repe, Kerec, Slovenija, moja dežela, str. 124–150.

državne varnosti število nacionalističnih izpadov naraslo s 84 v letu 1982 na 138 v letu 1985, od tega je bilo največ napisov in verbalnih deliktov.¹²³

Do razpada skupne države

Kot smo videli že v začetku prispevka, je slovensko javno mnenje v luči politične in gospodarske krize postajalo čedalje bolj občutljivo na odnose med jugoslovanskimi narodi, pa tudi na zaposlovanje delavcev iz drugih jugoslovanskih republik. V teh spremenjenih družbenih okoliščinah, zlasti pa ob osamosvojitvenih prizadevanjih Slovenije, so bili lahko priseljenci iz drugih republik in njihovi potomci deležni raznovrstnih predsodkov.¹²⁴ Pričevalka se je spominjala, kako so ji v osnovni šoli rekli: »[...] eni moji sošolci so rekli, ti si pa Bosanka. Sem rekla, zakaj pa? Pa so rekli, zato ker imaš mehki č, ne.«¹²⁵ Pričevalka je bila iz narodnostno mešane družine, mati je bila Slovenka, oče Hrvat. V drugi polovici 80. let so jo vrstniki zaradi nove senzibilnosti majhne lokalne skupnosti, v katero se je v tem času priselilo več družin iz drugih jugoslovanskih republik, ob sočasni kompleksni politični situaciji kar na enkrat opredelili le na podlagi mehkega č kot značilne končnice v priimkih priseljencev iz drugih jugoslovanskih republik. Te diferenciacije so verjetno še bolj odmevale v otroških dušah, tako v tistih, ki so bili potomci priseljencev in so se kar naenkrat srečevali s svojo drugačnostjo, kot v tistih, ki so od svojih staršev v letih osamosvajanja Slovenije prevzemali občutljivost za pomen (ali celo ogroženost) slovenskega jezika, običajev in narodne identitete. »Svojih čefurskih korenin se že dolgo ne sramujem več, vse od tistih nerodnih let, ki so prišla sočasno z osamosvojitveno vojno. Takrat je bilo imeti priimek, ki se konča z mehkim č, precej neugodno. Daleč od tega, da bi bila v razredu edina [...] cel kup nas je bilo. Vendar zato ni bilo prav nič lažje,« pa je spomin na otroštvo opisala novinarka Nina Krajčinović v eni od *Delovih* kolumn.¹²⁶

Diferenciacije so se ohranjale tudi v letih po osamosvojitvi, toda Vojnović se je pošalil: »Če si na -ić in iz Fužin, itak nimaš kaj debatirati! Če si iz Trzina, se lahko še prešvercaš in s trdim č-jem podpišeš.«¹²⁷

Za konec

Družbenopolitične in ekonomske razmere v Jugoslaviji v desetletju pred razpadom države so imele velik vpliv na odklonilen odnos Slovencev do priseljencev. Kljub naraščajočim zadržkom do priseljevanja delavcev iz drugih republik nekdanje Jugoslavije,¹²⁸ predvsem v povezavi z ogrožanjem slovenskega naroda

¹²³ Prav tam, str. 150–151.

¹²⁴ Gl. npr. Benko, Purg (ur.), *Odjuga*, str. 13–112.

¹²⁵ Pričevanje M. P. (r. 1973)

¹²⁶ Krajčinović, *Levo mnenje: Bratstvo in enotnost*, str. 10.

¹²⁷ Milharčič Hladnik, *IN – IN*, str. 35.

¹²⁸ Ti so lahko ekonomski (odvzemajo delovna mesta) in kulturni (ogrožajo narodno identiteto in jezik, spreminjajo kulturne vzorce okolja). Gl. Klopčič, Komac in Kržišnik - Bukič, *ABČHMS v RS*, str. 67.

in jezika, študije kažejo, da je imelo priseljevanje v Slovenijo po drugi svetovni vojni le blažilne demografske učinke, medtem ko k višji rodnosti ni prispevalo.¹²⁹ Priseljenci, sploh pa njihovi potomci, so se hitro asimilirali in integrirali v slovensko okolje, kar je razvidno tudi iz popisov leta 1991 in 2002. Etnična identiteta se je pri tem najbolj ohranjala pri Bošnjakih in Srbih, slabše pa pri Hrvatih.¹³⁰ Velik del priseljencev ima slovensko državljanstvo,¹³¹ čeprav je to deloma posledica zakonodaje, ki ne omogoča dvojnega državljanstva.¹³² Tudi njihovi potomci se v večji meri opredeljujejo za Slovence oziroma kot svoj materni ali pogovorni jezik opredeljujejo slovenščino.¹³³

Nekateri priseljenci iz nekdanje skupne domovine Jugoslavije, še posebno tisti, ki so prišli le na začasno delo, so se ob osamosvojitvi Slovenije znašli kot tuji v drugi državi. Kljub temu so številni slovensko identiteto dejansko sprejeli kot eno od svojih identitet. A sestavljena identiteta je lahko prav tako spodbujala nerazumevanje večinskega prebivalstva. Nekateri Slovenci jih še vedno razumejo kot tujce, včasih tudi njihove potomce.¹³⁴ To je med drugim razvidno iz poimenovanja priseljencev s področja nekdanje Jugoslavije. Za njih, pa tudi njihove potomce, so se uveljavili nekateri izrazi, ki imajo slabšalno konotacijo (»čefurjki«, »Bosanci«, »oni od spodaj«, »južnjaki«, »jugoviči«, »jugosi« in druga poimenovanja, ki izhajajo iz imena Jugoslavija).¹³⁵ Uporablja se še ime Neslovenci, ki je prav tako problematično, saj se nanaša le na priseljence s področja nekdanje Jugoslavije, ne pa tudi na pripadnike drugih etničnih skupnosti, in jih na ta način stigmatizira ter opredeljuje kot drugačne od večine.¹³⁶ Ob nastanku novih držav so se prebudili tudi nacionalni vzgibi, ki so bili povezani z vojno v nekdanji Jugoslaviji.¹³⁷

Ena od težavnejših plati po osamosvojitvi je bil izbris dela prebivalcev iz registra stalnega prebivalstva. Prizadel je 25.671 ljudi, ki so bili večinoma, ne pa vsi, rojeni v drugih jugoslovanskih republikah, ki so imeli jugoslovansko državljanstvo in praviloma tudi državljanstvo ene od drugih republik, v Sloveniji pa imeli prijavljeno stalno prebivališče. Ker ob osamosvojitvi Slovenije niso pridobili državljanstva, bodisi da zanj niso zaprosili bodisi da je bila njihova vloga zavrnjena ali zavržena ali je bil postopek ustavljen, so izgubili stalno prebivališče, s tem pa tudi večino ekonomskih in socialnih pravic, ki so vezane na status stalnega prebivalca. Odnos do izbrisanih so pogosto spremljali stereotipi in predsodki.¹³⁸ Po drugi strani je Slovenija ob razpadu Jugoslavije in razmahu vojnega stanja po nekaterih ocenah

¹²⁹ Josipović, *Učinki priseljevanja v Slovenijo*, str. 265–267.

¹³⁰ Prav tam, str. 268–269.

¹³¹ Medvešek, *Kdo so potomci priseljencev*, str. 35–36.

¹³² Vižintin, *Prepoznavanje kulturne mešanosti*, str. 214.

¹³³ Medvešek, *Kdo so potomci priseljencev*, str. 39, 64–65.

¹³⁴ Vižintin, *Prepoznavanje kulturne mešanosti*, str. 215–219.

¹³⁵ Prim. Klopčič, Komac in Kržišnik - Bukič, *ABČHMS v RS*, str. 13; Vižintin, *Prepoznavanje kulturne mešanosti*, str. 215; Kuzmanič, *Bitja s pol strešice*, str. 22.

¹³⁶ Klopčič, Komac in Kržišnik - Bukič, *ABČHMS v RS*, str. 13.

¹³⁷ Gl. npr. Milharčič Hladnik, *IN – IN*, str. 33–34.

¹³⁸ Kogovšek, *Izbrisani včeraj, danes, jutri*, str. 9–10.

sprejela okoli 70.000 beguncev. Čeprav se je tudi ob tem pojavljal strah pred tako veliko številko priseljencev, ga je javnosti ob politični podpori uspelo preseči.¹³⁹

V današnjih časih smo ponovno priča prebujenemu strahu pred migracijami, prav tako pa se povečuje odpor do tujcev – tako zunanjih kot notranjih.¹⁴⁰ Mogoče lahko izkušnja iz časa socializma pomaga pri razumevanju vzgibov, ki večinsko prebivalstvo vodijo v strah in občutek ogroženosti. Odklonilen odnos do priseljavanja se je namreč v luči politične in ekonomske krize 80. let le še poglobljal.

Viri in literatura

Arhivski viri

ZAL – Zgodovinski arhiv Ljubljana

SI_ZAL_KRA/0071, Občinska konferenca Socialistične zveze delovnega ljudstva Kranj, 1955–1990.

SI_ZAL_KRA/0072, Občinska konferenca Zveze socialistične mladine Slovenije Kranj, 1950–1989.

SI_ZAL_KRA/0150, Okrajno sodišče Kranj, 1830–1994.

SI_ZAL_KRA/0190, Občinski komite Zveze komunistov Slovenije Kranj, 1945–1989.

SI_ZAL_LJU/0080, Skupščina občine Ljubljana Vič – Rudnik, 1955–1994.

Časopisni viri

Jarc, Vlado: Premalo se poznamo. *Delo* XVII, 15. 4. 1975, št. 88, str. 7.

Krajčinović, Nina: Levo mnenje: Bratstvo in enotnost, *Delo* LVI, 21. 5. 2014, št. 116, str. 10.

Kunšič, Mirko: Kazen za divjaštvo. *Delo* XIX, 10. 2. 1977, št. 33, str. 12.

Kunšič, Miro: »Hrabri« domačini. *Delo* XVIII, 8. 7. 1976, št. 158, str. 10.

Okrogla miza: Delavec je slab ali dober – ne glede od kod je. *Delo, Sobotna priloga* XXVIII, 18. 1. 1986, št. 14, str. 20–21.

Radosavljevič, Momir: Največ vroče krvi zaradi stanovanj. *Zbor občanov, Glasilo SZDL Ljubljana – Bežigrad* XX, 21. 10. 1980, št. 17, str. 3.

Razprava o problemih sezonskih delavcev. *Moščanska skupnost, Glasilo ObO SZDL Ljubljana Moste – Polje* V, julij-avgust 1964, št. 7-8, str. 1, 12.

Govc, Janez: Včasih ne znamo biti ljudje. *Nedeljski dnevnik* 6, 3. 4. 1966, št. 90, str. 3, 8.

Spletni viri

Borovnjak, Đurđija, Branković, Branka, Jovanović, Jelena, Kovčić, Tijana, Kolaj, Irena, Latinčić, Olga, Mijatović, Vladimir, Mitrašinović, Dragana, Micković, Evica, Obradović, Mirjana in Stojanović, Isidora: *Slovenci v Beogradu*. Inštitut za novejšo zgodovino, Istorijiski arhiv Beograda, 2017. Dostopno: <https://www.sistory.si/cdn/publikacije/38001-39000/38754/index.html> (pridobljeno 12. 3. 2021).

Klopčič, Vera, Komac, Milan in Kržišnik - Bukič, Vera: *Albanci, Bošnjaki, Črnogorci, Hrvati, Makedonci in Srbi v Republiki Sloveniji. ABČHMS v RS. Položaj in status pripadnikov narodov nekdanje Jugoslavije v Republiki Sloveniji*. Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja, 2003. Dostopno: http://www.inv.si/DocDir/Publikacije-PDF/Raziskovalna%20porocila/Raziskava_Polozaj_in_status_pripadnikov_narodov_nekdanje_Jugoslavije_v_RS.pdf (pridobljeno 17. 9. 2019).

¹³⁹ Dragoš, Begunci in Slovenci, str. 123–124.

¹⁴⁰ Prav tam, str. 124–134.

- Komac, Miran in Medvešek, Mojca (ur.): *Simulacija priseljevanja v Ljubljansko urbano regijo. Analiza etnične strukture prebivalstva Mestne občine Ljubljana. Zaključno poročilo*. Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja, 2005. Dostopno: http://www.inv.si/DocDir/projekti/simulacija_priseljevanja_v_lj.pdf (pridobljeno 10. 10. 2019).
- Metodološka pojasnila. Definicije in pojasnila – prebivalstvo. *Statistični urad RS – Popis 2002*. Dostopno: https://www.stat.si/popis2002/si/definicije_in_pojasnila_1.html (pridobljeno 2. 10. 2019).
- Popis prebivalstva 1948, prebivalstvo po narodnosti. *Statistični urad Republike Slovenije*. Dostopno: https://www.stat.si/publikacije/popisi/1948/1948_3_02.pdf (pridobljeno 23. 9. 2019).
- Popis prebivalstva 1953, prebivalstvo po narodnosti. *Statistični urad Republike Slovenije*. Dostopno: https://www.stat.si/publikacije/popisi/1953/1953_3_01.pdf (pridobljeno 23. 9. 2019).
- Popis prebivalstva 1961, prebivalstvo po narodnosti. *Statistični urad Republike Slovenije*. Dostopno: https://www.stat.si/publikacije/popisi/1961/1961_3_06.pdf (pridobljeno 23. 9. 2019).
- Popis prebivalstva 1971, prebivalstvo po narodnosti. *Statistični urad Republike Slovenije*. Dostopno: https://www.stat.si/publikacije/popisi/1971/1971_2_01.pdf (pridobljeno 23. 9. 2019).
- Popis prebivalstva 1981, prebivalstvo po narodnosti. *Statistični urad Republike Slovenije*. Dostopno: https://www.stat.si/publikacije/popisi/1981/Obcine/1981_1_03.pdf (pridobljeno 23. 9. 2019).
- Popis prebivalstva 1991, prebivalstvo po narodnosti. *Statistični urad Republike Slovenije*. Dostopno: https://www.stat.si/publikacije/popisi/1991/Obcine/1991_1_06.pdf (pridobljeno 23. 9. 2019).
- Toš, Niko: *Vrednote v prehodu I. Slovensko javno mnenje 1968–1990*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede, IDV–CJMMK, 1997. Dostopno: http://www.cjm.si/sites/cjm.si/files/File/e-dokument/SJM_vrednote_v_prehodu_1.pdf (pridobljeno 2. 9. 2019).
- Vertot, Nelka, Žnidaršič, Erika, Ilić, Milena, Šter, Darja, Povhe, Janja in Garvas, Tanja: *Popisi na Slovenskem 1948–1991 in Popis 2002*. Ljubljana: Statistični urad Republike Slovenije, 2001. Dostopno: <https://www.stat.si/popis2002/gradivo/popisna.pdf> (pridobljeno 25. 4. 2019).

Uradni listi

Uradni list Federativne ljudske republike Jugoslavije, 1951.

Ustni viri

- SCNR – Študijski center za narodno spravo, Arhiv pričevanj
 Pričevanje M. B. (r. 1946), Ljubljana, 29. 2. 2016.
 Pričevanje V. C. (r. 1949), Iška, 14. 5. 2014.
 Pričevanje M. G. (r. 1950), Šentvid pri Stični, 14. 11. 2012.
 Pričevanje S. G. (r. 1947), Ig, 6. 11. 2013.
 Pričevanje M. P. (r. 1973), Ljubljana, 30. 10. 2013.
 Pričevanje M. S. (r. 1957), Ig, 22. 11. 2012.
 Pričevanje F. Ž. (r. 1946), Ig, 8. 11. 2013.

Literatura

- Alić, Mehmedalija: *Nihče*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 2013.
 Benko, Corinne, Purg, Urška (ur.): *Odjuga. Zgodbe o identitetah na prepihu*. Ljubljana: Muzej novejšje zgodovine Slovenije, 2021.
 Bučar Ručman, Aleš: *Migracije in kriminaliteta. Pogled čez meje stereotipov in predsodkov*. Ljubljana: Založba ZRC SAZU, 2014.
 Čepič, Zdenko: *Bilo je nekoč v Jugoslaviji (1945–91). Slovenija v Jugoslavij. Cikli in prelomi v*

- zgodovini* (ur. Zdenko Čepič). Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2014, str. 23–55.
- Dolenc, Danilo: Priseljevanje v Slovenijo z območja nekdanje Jugoslavije po drugi svetovni vojni. *Priseljenci. Študije o priseljevanju in vključevanju v slovensko družbo* (ur. Miran Komac). Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja, 2007, str. 69–102.
- Dragoš, Srečo: Begunci in Slovenci. *Socialno delo* 55, 2016, št. 3, str. 123–136.
- Ferjančič, Roman in Šturm, Lovro: *Brezpravje. Slovensko pravosodje po letu 1945*. Ljubljana: Nova revija, 1998.
- Filipović, Maša: Stanovanjski vidik izključenosti migrantov v Sloveniji. *Annales, anali za istrske in mediteranske študije* 15, 2005, št. 1, str. 97–110.
- Gašparič, Jure: Slovensko dožemanje druge Jugoslavije. *Slovenija v Jugoslavij. Cikli in prelomi v zgodovini* (ur. Zdenko Čepič). Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2014, str. 87–104.
- Gombač, Jure: *Esuli ali optanti? Zgodovinski primer v luči sodobne teorije*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2005.
- Gosar, Anton: Narodnosti Slovenije – spreminjanje etnične podobe v Srednji Evropi. *Geographica Slovenica* 24, 1992, str. 33–50.
- Hacin, Sašo: *Spremembe v kaznovanju v Sloveniji od 1945 do 1989. Diplomsko delo*. Ljubljana: Filozofska fakulteta univerze v Ljubljani, 2019.
- Ivešić, Tomaž: *A Turning Point in the Yugoslav National Question. No More Room for Yugoslavs. Doktorsko delo*. Firenze: European University Institute, Department of History and Civilization, 2020.
- Josipovič, Damir: *Učinki priseljevanja v Slovenijo po drugi svetovni vojni*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2006.
- Jovanović, Dušan: *Na stara leta sem vzljubil svojo mamo*. Ljubljana: Beletrina, 2018.
- Kamberović, Husnija: Josip Broz Tito i nacionalni identitet Muslimana u Bosni i Hercegovini – dva viđenja. *Tito – viđenja i tumačenja. Zbornik radova* (gl. ur. Olga Manojlović Pintar). Beograd: Institut za noviju istoriju Srbije, Arhiv Jugoslavije, 2011, str. 274–282.
- Katz, Vera: Bosna i Hercegovina u Jugoslaviji. *Slovenija v Jugoslavij. Cikli in prelomi v zgodovini* (ur. Zdenko Čepič). Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2014, str. 291–317.
- Kogovšek, Neža: Izbrisani včeraj, danes, jutri – spodkopani stereotipi in nepovrnljiva pot k popravni krivic. *Brazgotine izbrisa. Prispevek h kritičnemu razumevanju izbrisa iz registra stalnega prebivalstva Republike Slovenije* (ur. Neža Kogovšek in Brankica Petković). Ljubljana: Mirovni inštitut, 2010, str. 9–17.
- Kuzmanić, Tonči A.: *Bitja s pol strešice. Slovenski rasizem, šovinizem in seksizem*. Ljubljana: Open Society Institute, 1999.
- Medvešek, Mojca: Kdo so potomci priseljencev z območja nekdanje Jugoslavije? *Razprave in gradivo, revija za narodnostna vprašanja*, 2007, št. 53–54, str. 28–67.
- Mežnarič, Silva: »Bosanci«. *A kuda idu Slovenci nedeljom?* Ljubljana: Republiška konferenca ZSMS, 1986.
- Milharčič Hladnik, Mirjam: *IN – IN. Življenjske zgodbe o sestavljenih identitetah*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2011.
- Milharčič Hladnik, Mirjam in Lukšič - Hacin, Marina: Identitete, pripadnost, identifikacije. *Medkulturni odnosi kot aktivno državljanstvo* (ur. Marina Lukšič - Hacin, Mirjam Milharčič Hladnik in Mitja Sardoč). Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2011, str. 31–39.
- Nečak, Dušan: Posebnosti obračuna z »Nemci« na Slovenskem. *Prispevki za novejšo zgodovino* 53, 2013, št. 1, str. 109–121.
- Pak, Mirko: Geografska problematika narodnostne sestave prebivalstva Ljubljane. *Geographica Slovenica* 24, 1992, str. 51–63.
- Pak, Mirko in Bervar, Gojmir: Geografski učinki socialne deformacije v nekaterih predelih

- slovenskih mest. *Geografski vestnik* 43, 1971, str. 123–133.
- Piškuric, Jelka: »Bili nekoč so lepi časi«. *Vsakdanjik v Ljubljani in okolici v času socializma*. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, Študijski center za narodno spravo, 2019.
- Piškuric, Jelka: Na »začasnem« delu v Nemčiji. Odnos Jugoslavije do ekonomskih izseljencev. *Prispevki za novejšo zgodovino* 61, 2021, št. 1, str. 121–143.
- Rebernik, Dejan: Prebivalstveni razvoj Ljubljane po letu 1945. *Geografski vestniki* 71, 1999, str. 41–60.
- Rebernik, Dejan: Rakova Jelša and Sibirija – ethnic neighborhoods in transformation. *Dela*, 2015, št. 44, str. 63–84.
- Repe, Božo: »Liberalizem« v Sloveniji. Ljubljana: RO ZZB NOV Slovenije, 1992.
- Repe, Božo: Oris obravnave nacionalne problematike in nacionalnih programov v Sloveniji od konca druge svetovne vojne do začetka osemdesetih let. *Borec, revija za zgodovino, literaturo in antropologijo* 44, 1992, št. 3, 4, 5, str. 286–289.
- Repe, Božo: *Slovenci v osemdesetih letih*. Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 2001.
- Repe, Božo, Kerec, Darja: *Slovenija, moja dežela. Družbena revolucija v osemdesetih letih*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 2017.
- Režek, Mateja: Neodvisnost sodstva na preizkušnji. Pravosodje in sistem politične kazenske represije v Jugoslaviji (1948–1959). *Zgodovina za vse* 9, 2002, št. 1, str. 81–92.
- Režek, Mateja: »Jugoslovanstvo« in mednacionalni odnosi v Jugoslaviji v petdesetih letih 20. stoletja. *Prispevki za novejšo zgodovino* 45, 2005, št. 2, str. 133–145.
- Stariha, Gorazd: Dvigam to čašo za bratstvo in enotnost naših narodov. *Zgodovina za vse* 13, 2006, št. 2, str. 83–114.
- Toš, Niko: Longitudinalni projekt slovenskega empiričnega družboslovja. SJM 1966–2010. *Primerjalno družboslovje. Metodološki in vsebinski vidiki* (ur. Niko Toš in Karl H. Müller). Ljubljana: Fakulteta za družbene vede, IDV–CJMMK, 2011, str. 119–160.
- Velikonja, Mitja: *Titostalgija – Študija nostalgije po Josipu Brozu*. Ljubljana: Mirovni inštitut, 2008.
- Vižintin, Marijanca Ajša: Prepoznavanje kulturne mešanosti in sestavljene identitete znotraj državnih meja. *Annales, anali za istrske in mediteranske študije* 25, 2015, št. 1, str. 211–222.
- Vodopivec, Peter: *Od Pohlinove slovnice do samostojne države. Slovenska zgodovina od konca 18. stoletja do konca 20. stoletja*. Ljubljana: Modrijan, 2006.
- Zajc, Marko: Razumevanje jugoslovanstva v Sloveniji (in Slovenije v jugoslovanstvu) v začetku osemdesetih let. *Prispevki za novejšo zgodovino* 56, 2016, št. 2, str. 129–144.

SUMMARY

Immigration into Slovenia from the Former Yugoslav Republics during Socialism and Its Echo in the Public

Jelka Piškurić

The article deals with the immigration from the former Yugoslav republics to Slovenia during socialism. In doing so, the author seeks to demonstrate how this immigration was accepted by the majority population. Despite a considerable number of other ethnic communities living in the area and co-creating its society, Slovenes were a distinctly predominant nation even before

the introduction of socialism. With a growing influx of members of other Yugoslav peoples arriving in Slovenia in search of greener pastures, questions regarding their immigration and employment were raised. Slovenes' reserved attitude towards immigrants, which was initially impacted particularly by cultural and linguistic differences, strengthened in the 1980s due to the deepening political and economic crisis with which Yugoslavia was faced.

Slovenia began to attract more immigrants from other Yugoslav republics in the 1960s. The immigration rate increased slightly up to the first half of the 1970s and was most intense in the second half of this decade and in the early 1980s, whereupon it steadied. The majority of incomers were economic immigrants; seeking to find a better life and employment, they settled mostly in Slovene cities. The bulk of immigrants arrived in the capital, fewer in the countryside. Several factors impacted the immigration: economic underdevelopment of some Yugoslav republics and the related shortage of jobs; the increased economic emigration of Slovenes in the 1960s and 70s and the resulting job vacancies in Slovenia; the abundance of jobs in specific industries (construction, utility services, hospitality, transport, health care), which did not interest Slovene workers; relatively favourable social conditions and developed infrastructure.

The immigration flows gradually began to transform the population's national structure. Slovenes were reserved towards other Yugoslav nations from the very beginning. Despite the policy of brotherhood and unity, the non-recognition of cultural and ethnic diversity is noticeable within the republics' borders, which was evident particularly in periods of crisis. The economic and political situation in Yugoslavia of the 1980s had a significant impact on Slovenes' negative attitude towards immigrants. People felt threatened due to interethnic tensions and limitations imposed on Slovenia's development. The Slovene language, employment of Slovenes in Slovenia, the nationality, Slovene customs, and Slovenia's economic development were considered to be particularly endangered. This decade saw the slowly increasing awareness about the importance of the nation, accompanied by the belief that the immigration from other republics into Slovenia must be limited and that workers from other republics living in Slovenia should adjust to the Slovene customs and have a command of the Slovene language.

The majority of immigrants, particularly their descendants, assimilated successfully and integrated in the Slovene environment, accepting the Slovene identity as one of their identities. Nevertheless, to a certain extent, compound identity is still not understood by the Slovene majority. With the formation of new states, national impetus associated with the war in former Yugoslavia also emerged. Furthermore, the letter *ć* became a means of differentiation that hints at an individual's origin.

ISSN 0350-5774

9 770350 577002

ZČ | Ljubljana | 76 | 2022 | št. 3-4 (166) | str. 281–565